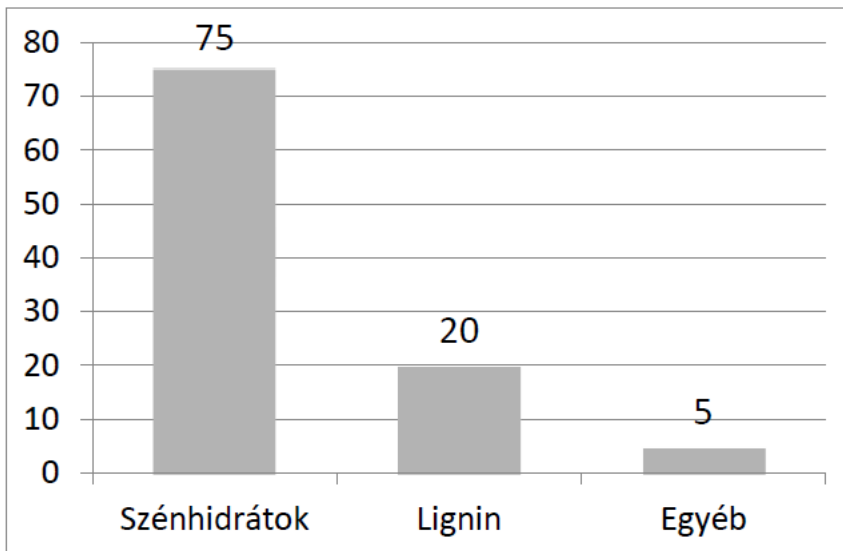

3. Előadás

Oligo- és poliszacharidok

Szénhidrátok

Legnagyobb mennyiségben előforduló szerves anyagok:
szénhidrátok, 100 milliárd tonna, évente újratermelődő biomassza.

Egyéb:
fehérje,
nukleinsav,
zsírok stb. de
glikokonjugátumokban

A biomassza összetétele (%)

Életjelenségek:

pl. megtermékenyítés, metasztázis
mikrobiális fertőzések, toxinok,
sejtadhézió, sejtfelvétel.

Glikokalix, lektinek, glikoenzimek

Pang et al. Science 333,1761,2011

Somsák L.: Szénhidrát gyógyszerek 2016 (2): 136-144

C. Doherty: A Roadmap for Glycoscience in Europe (2014)

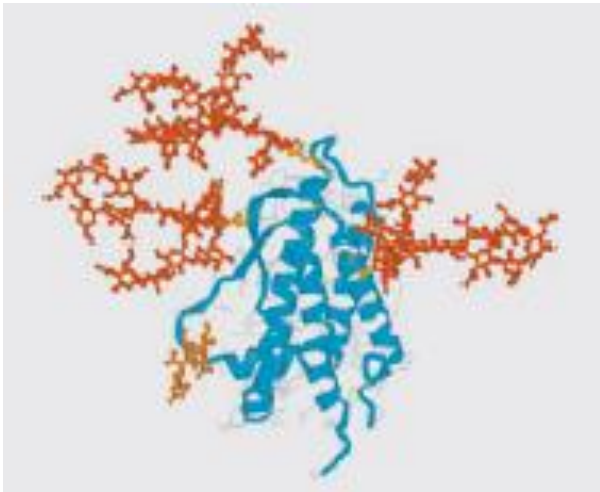
<http://www.egsf.org/2014/a-roadmap-for-glycoscience-in-europe-now-available/>

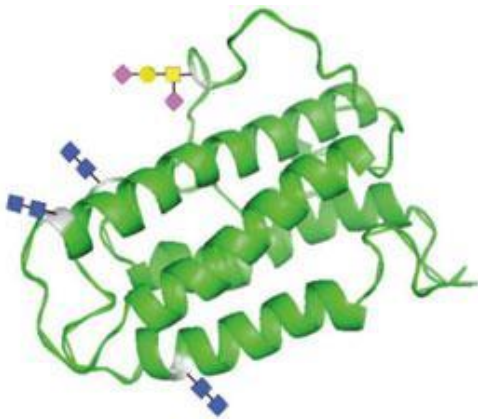
Web of Science, 2010-2015 „glyco“ + genom, glycom, glyco +protein - 1 557 961 cikk

C. Doherty: A Roadmap for Glycoscience in Europe (2014) <http://www.egsf.org/2014/a-roadmap-for-glycoscience-in-europe-now-available/>

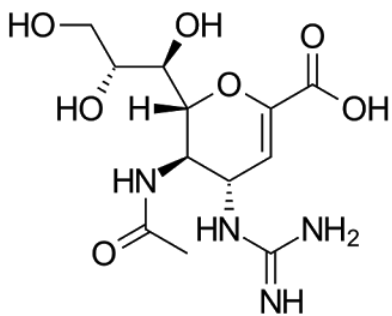
Human erythropoietin (EPO)

P. Rudd et al.
Mol. Pharmaceutics (2010)

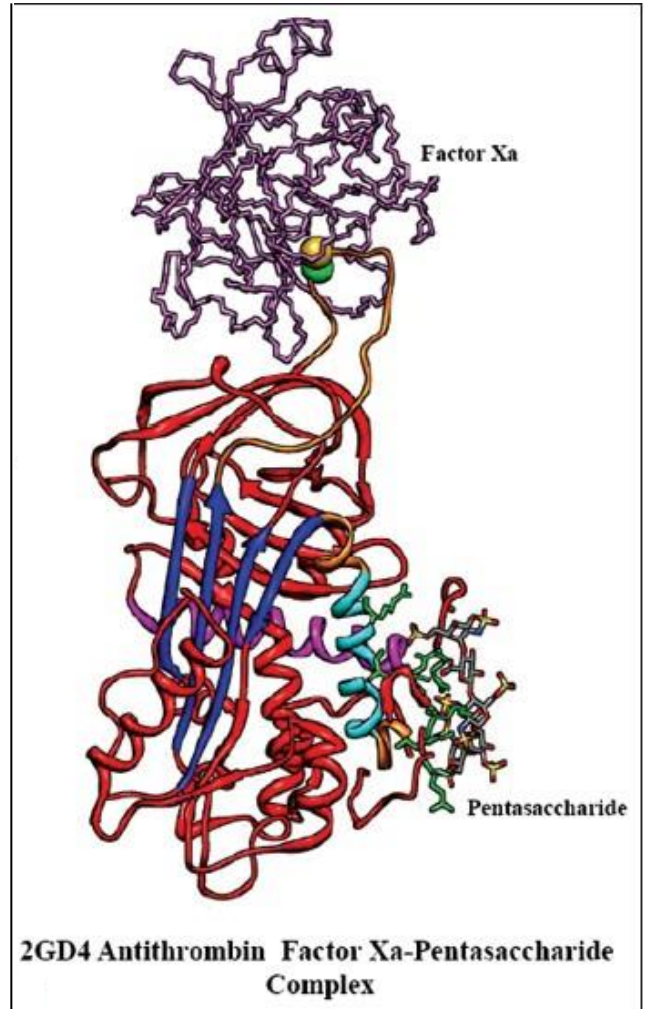

P Wang et al, Angew. Chem. (2012)

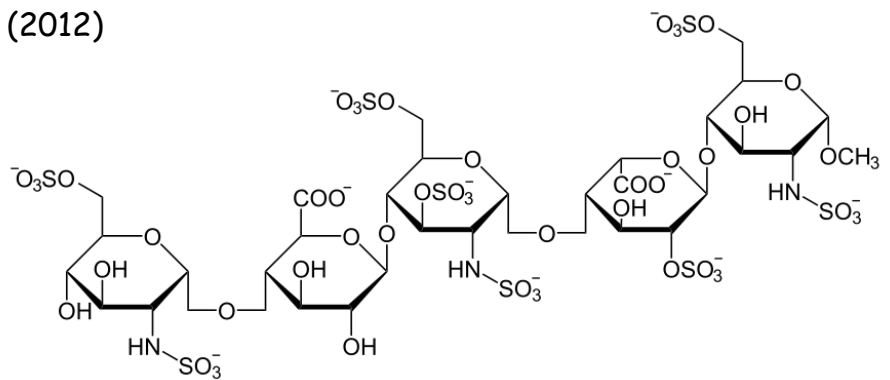

Zanamvir (Relenza)

Antithrombin - factor Xa - pentasaccharide complex

Q. Rashid et al. (2014)

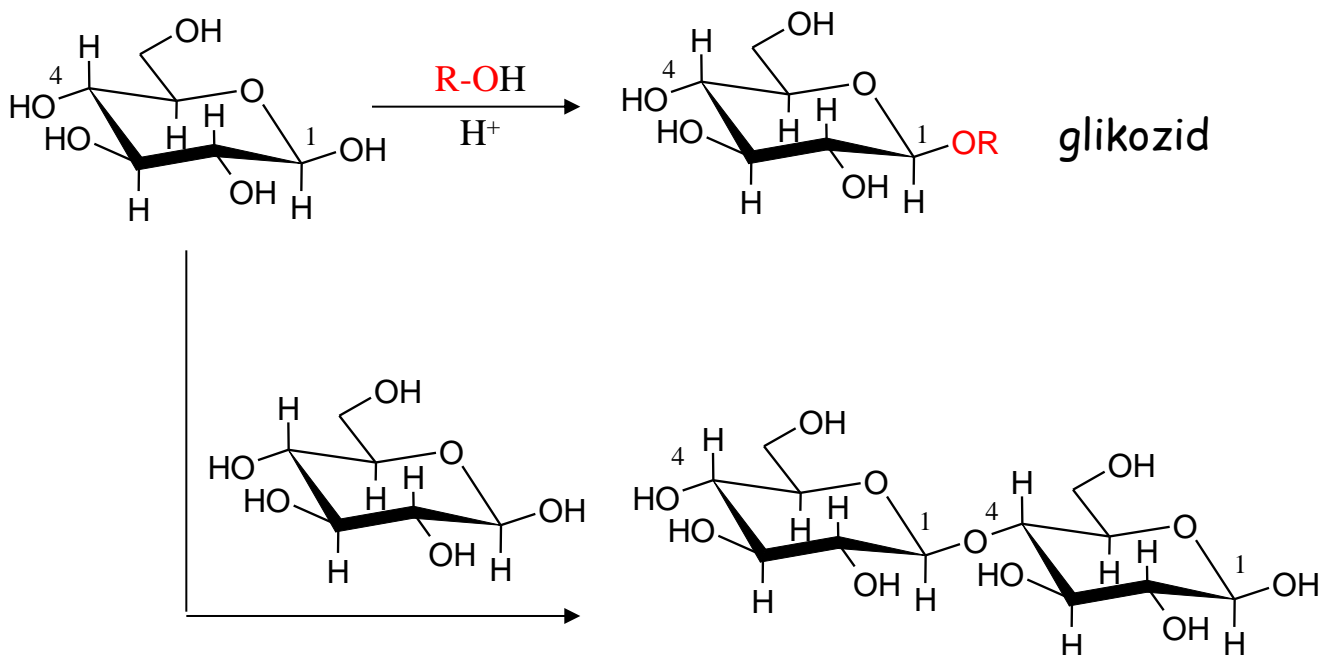
Fondaparinux (Arixtra)

Idraparinux

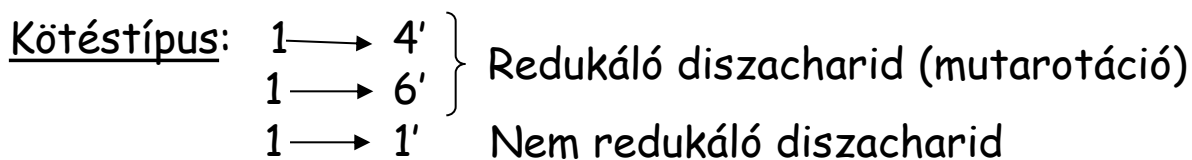
Diszacharidok

Definíció: Két monoszacharid kapcsolódása **éter** kötéssel

Leírás: Összetevők, kötéstípus, térállás

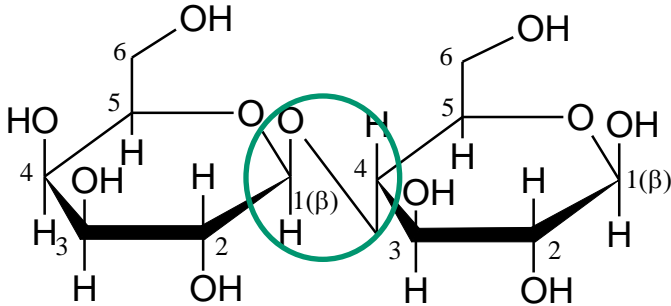
Csoportosítás a kötésben résztvevő C-atomok pozíciója szerint:

A) 1 → 4' redukáló diszacharidok

LAKTÓZ (kristályos): (tej - lac, lactis. latin)

O-β-D-galaktopiranozil-(1-4)-β-D-glükopiranóz

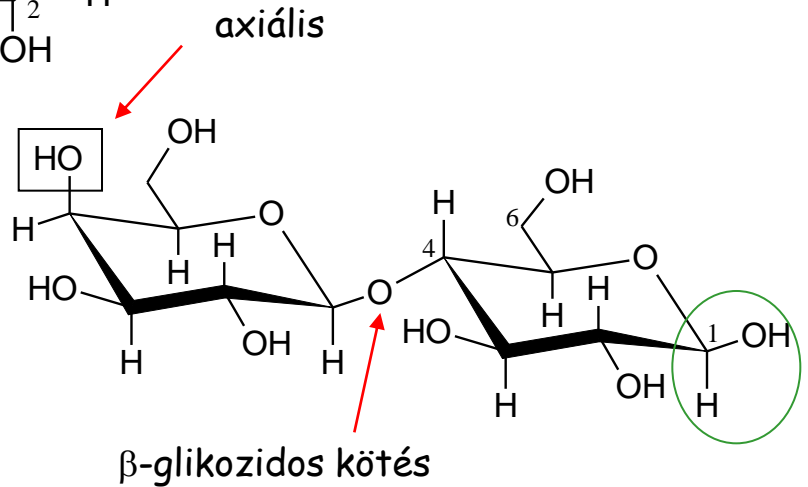

Hidrolízis (H^+/H_2O):
β-galaktozidáz („laktáz“)

D-galaktóz

D-glükóz

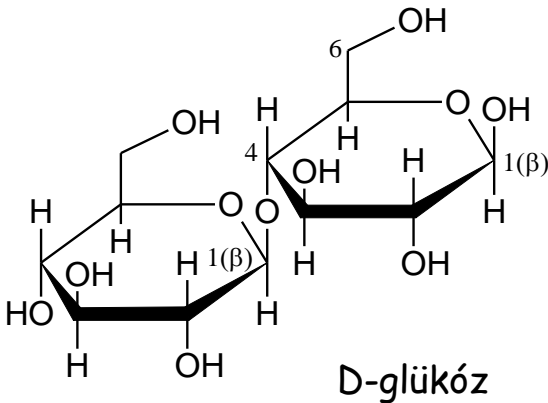
Előfordulás:
anyatej (emlősök),
szárazanyag 2-8 %-a

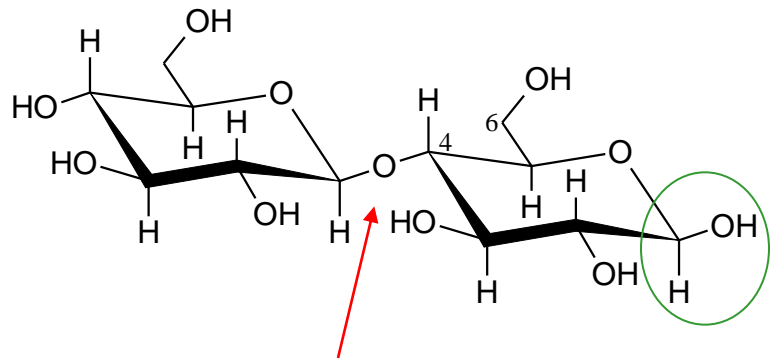
A laktóz felszívódásakor szőlőcukorra (glükóz) és galaktózra bomlik, ezt a máj azonnal felveszi és glükózzá alakítja.

CELLOBIÓZ (kristályos):

O-β-D-glükopiranozil-(1-4)-β-D-glükopiranóz

D-glükóz

D-glükóz

β-glikozidos kötés

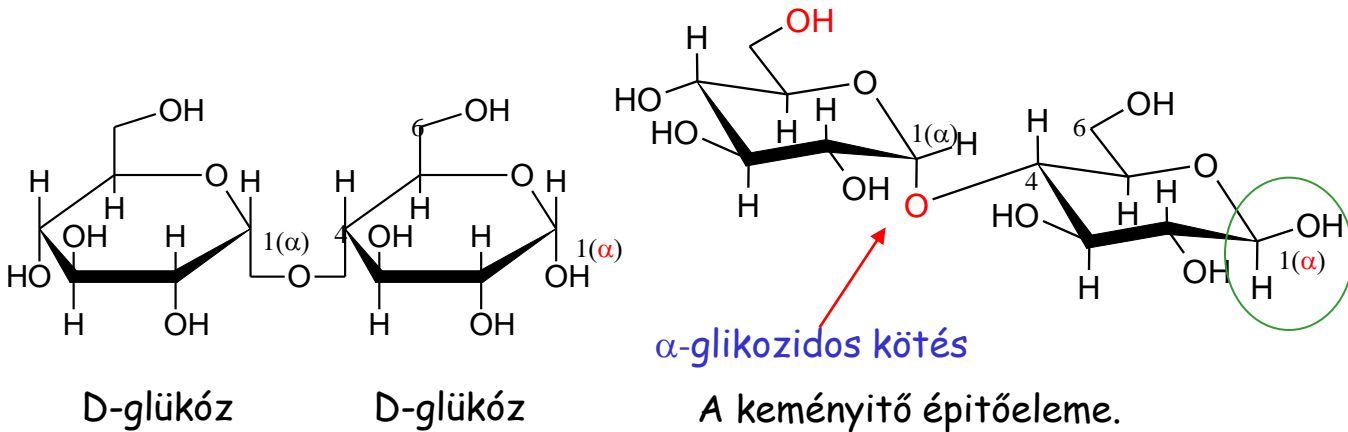
Természetben nem fordul elő, cellulóz építőeleme.

MALTÓZ (kristályos), „malátacukor“:

O- α -D-glükopiranozil-(1-4)- α -D-glükopiranóz

Hidrolízis: α -glikozidáz (állatok nagy része, ember)

β -glikozidáz (baktériumok)

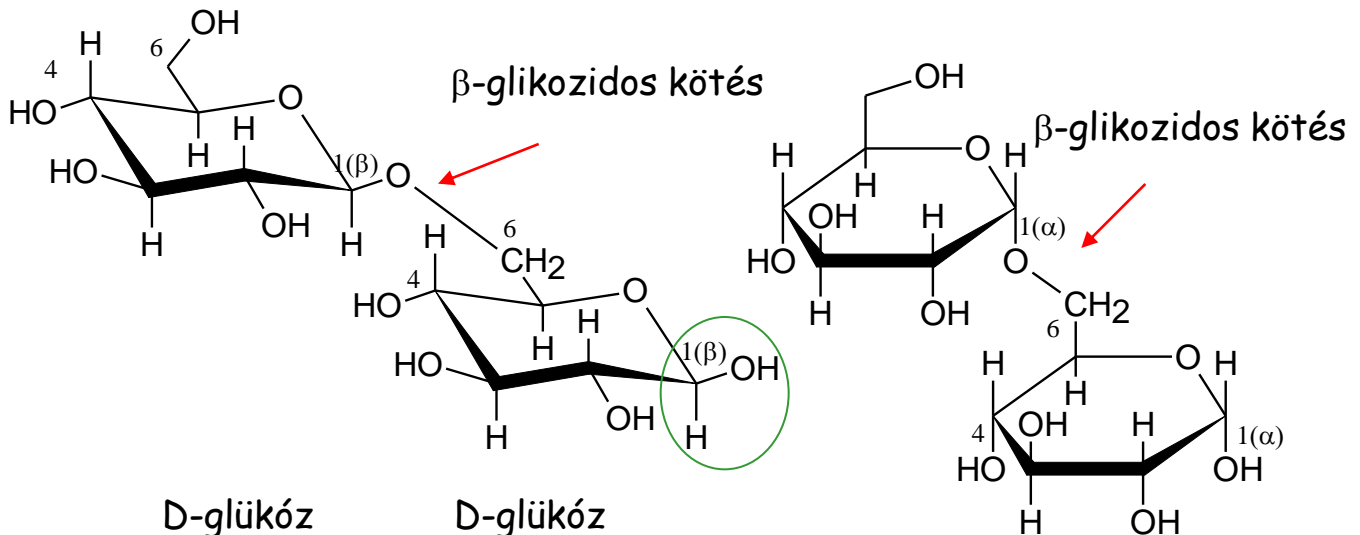

B) 1 $\longrightarrow$ 6' redukáló diszacharid

GENTOBIÓZ (kristályos):

O- β -D-glükopiranozil-(1-6)- β -D-glükopiranóz

(első diszacharid, amelyet szintetikusán állítottak elő)

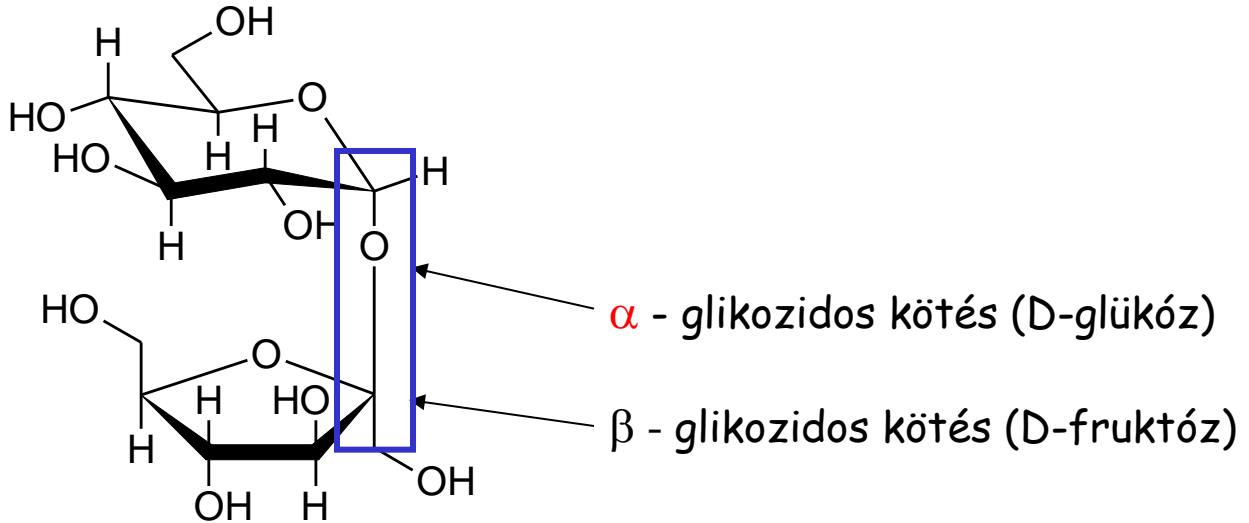
Lásd: amigdalín

C) 1 → 1' (nem-redukáló diszacharid)

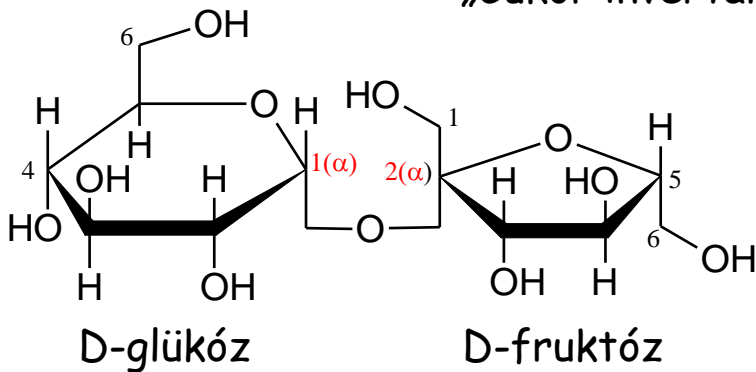
SZACHARÓZ: (C₁₂H₂₂O₁₁)

O-α-D-glükopiranozil-(1-2)- β-D-fruktofuranozid

Előfordulás: nádcukor, répacukor, juharcukor

„Cukor invertálás”

$\alpha_0 = +66,5^\circ$
(jobbra forgat)

H⁺/H₂O (invertáz)

D-glükóz + D-fruktóz

méz

$\alpha_0 = +52,75^\circ$ (jobbra forgat) $\alpha_0 = -92,4$ (balra)

-39,7°

Poliszacharidok

Monoszacharidok és/vagy azok származékai alkotják.

Glikozidos kötést tartalmaznak.

H-híd kötés(eke)t tartalmaznak.

Csoportosítás:

- architektura (**egyenes** vagy **elágazó** lánc)
- összetétel (homoglikán vagy heteroglikán)

Jellemzés:

- polimerizáció fok (egységek száma)
- összetétel
- kötéstípus

Homoglikánok

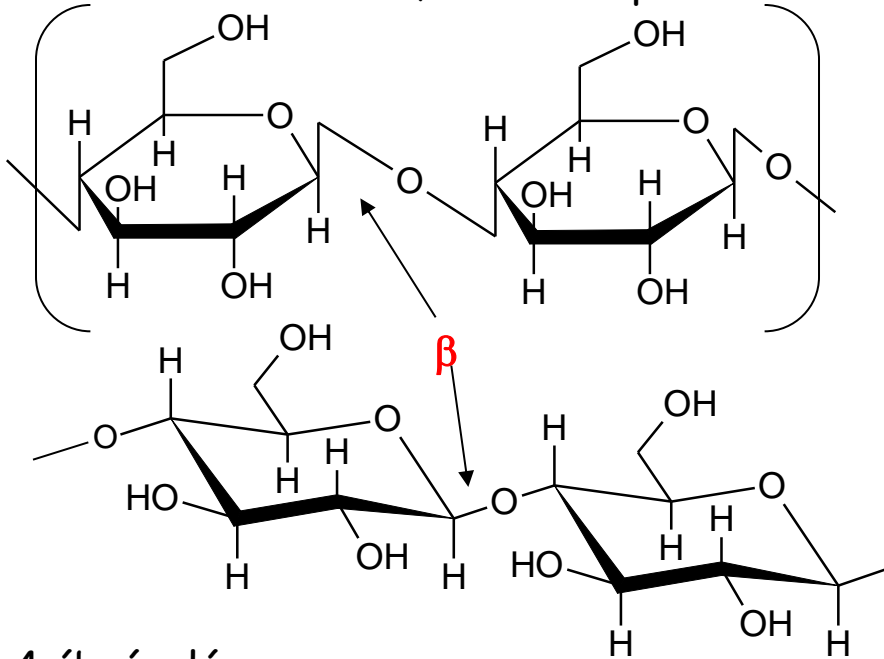
CELLULÓZ: homoglikán, egyenes lánc,

β -glikozid kötés, (1-4') kötés

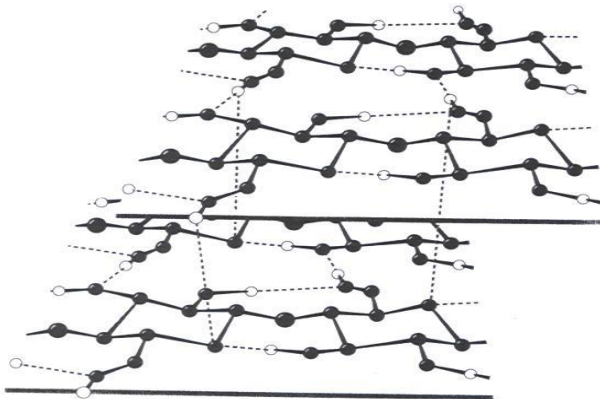
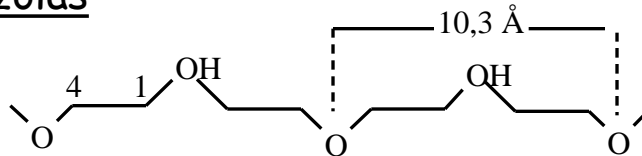
dimer: 4-O-(β -glükopiranozil)-D-glükopiranoz

cellobióz

amiláz rezisztens, emberi táplálkozásra alkalmatlan.

1-4 ábrázolás

Alge *Chaetomorpha* sejthall
részt, elektronmikroszkóp
[Biophoto Associates]

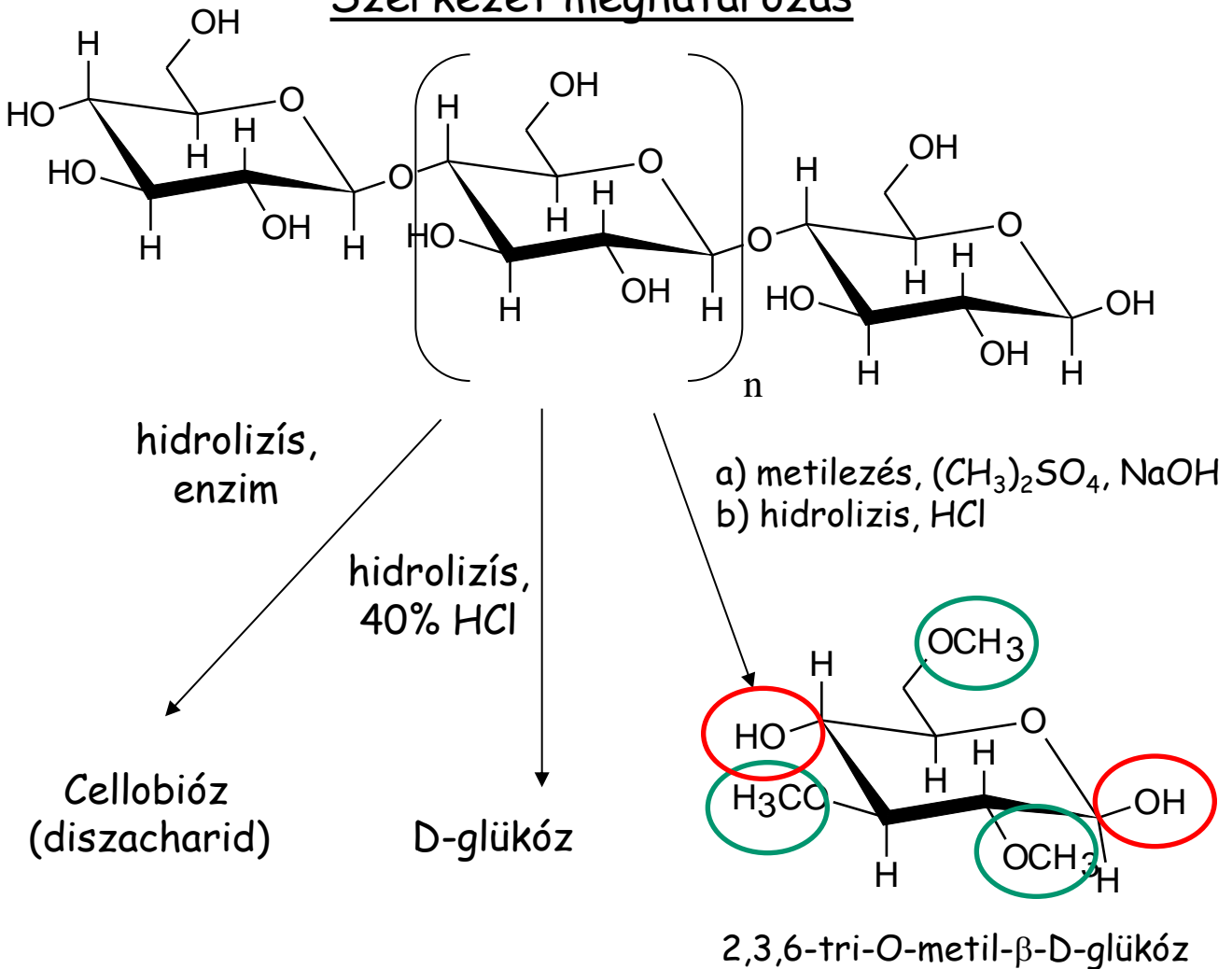
Előfordulás: növényekben $1,3 \times 10^9$ t/év,

nyersanyag	polimerizáció fok
nyers gyapot	14 000
len	8 000
jegesfenyő	2 500
tisztított gyapot	300 - 1 500

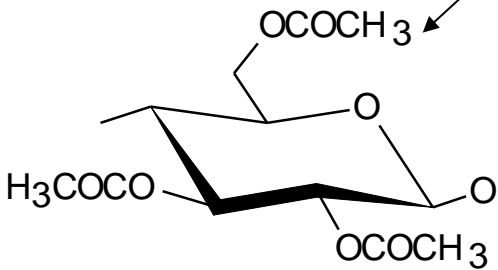
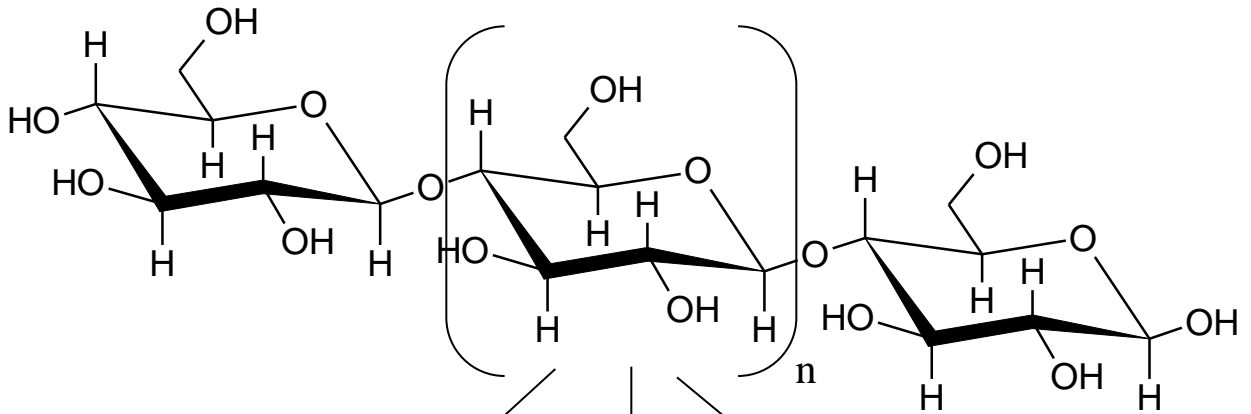
Jellemzés: higroszkópos,
180 °C: bomlás, 290 °C: égés,
Oldószer: Cu^{2+} dietiléndiamin,
 $\text{Cu}^{2+}(\text{NH}_3)_4\text{OH}$

Szerkezet meghatározás

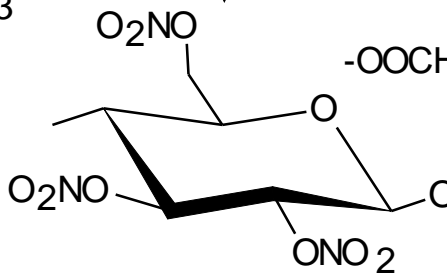
Cellulóz származékok

2.3.6-tri-acetil-cellulóz
(cellulóz acetát)*

kevésbé éghető,
pl. film, fólia

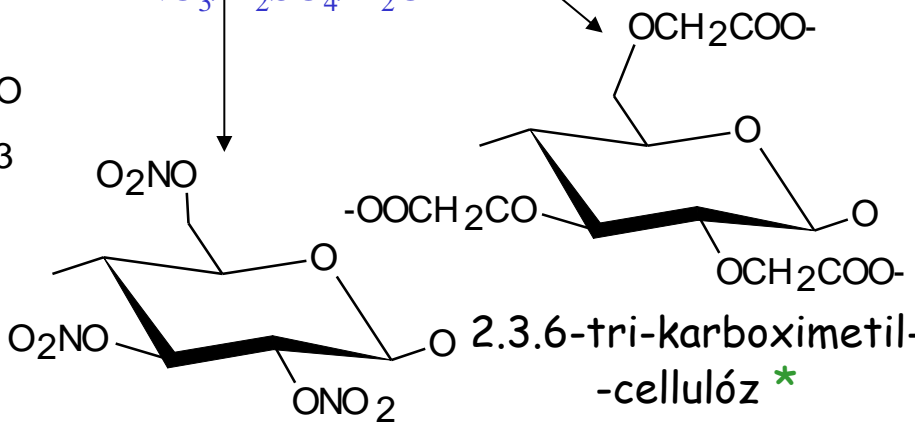
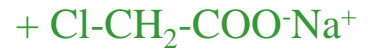
észter kötés

2.3.6-tri-nitro-cellulóz *

ég, robban
pl. lőgyapot, füstnélküli lőpor,
film

észter kötés

2.3.6-tri-karboximetil-cellulóz *

duzzad, gél
pl. szappanadalék,
kromatográfia

éter kötés

* részleges módosítás

HO-CH₂-COOH, glikolsav

KEMÉNYÍTŐ : poliszacharid keverék

összetétel :

hidrolízis

H⁺

- AMILÓZ : 20% vízben oldódó, jóddal mélykék

- AMILOPEKTIN : 80% jóddal vörös

DEXTRIN : kis molekulatömegű poliszacharid keverék

AMILOPEKTIN* : homoglikán, elágazó lánc,

α-glikozid (1-4) és (1-6) kötések

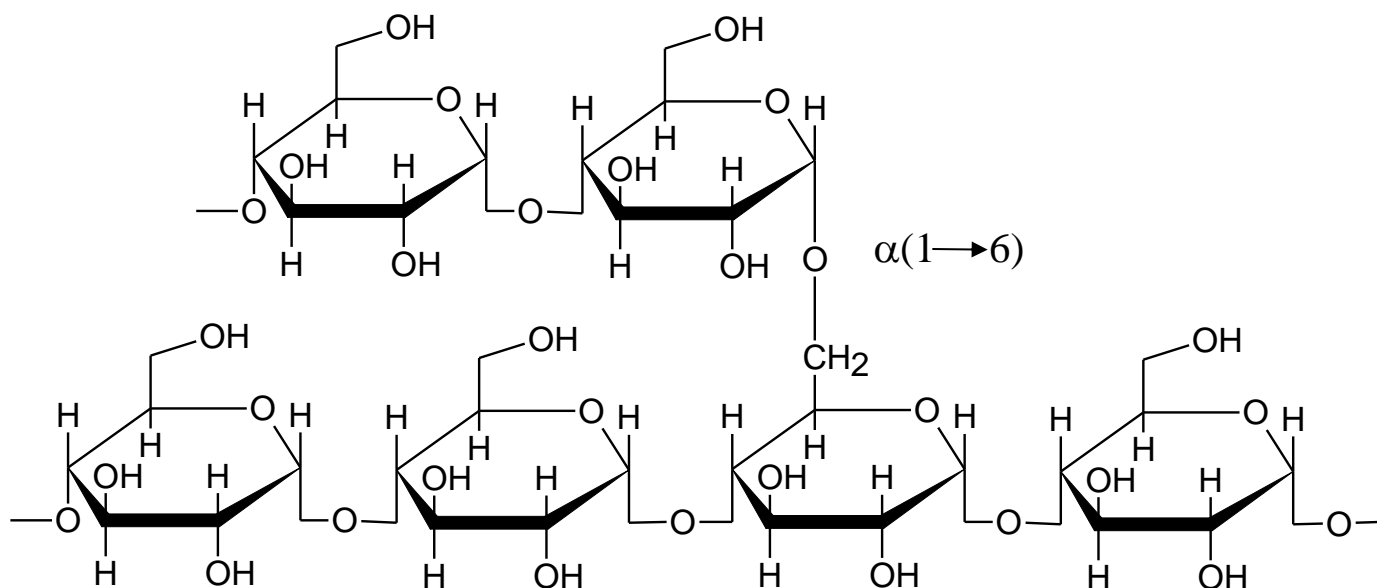
4-O-(α-D- glükopiranozil)-D-glükopiranoz

6-O-(α-D- glükopiranozil)-D-glükopiranoz

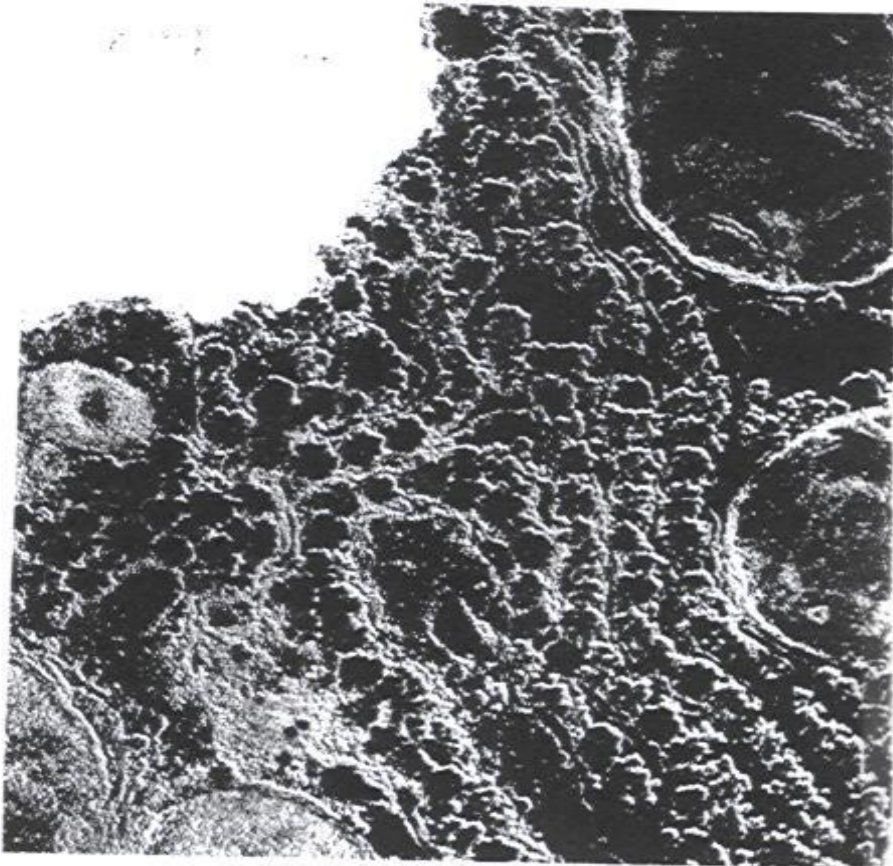
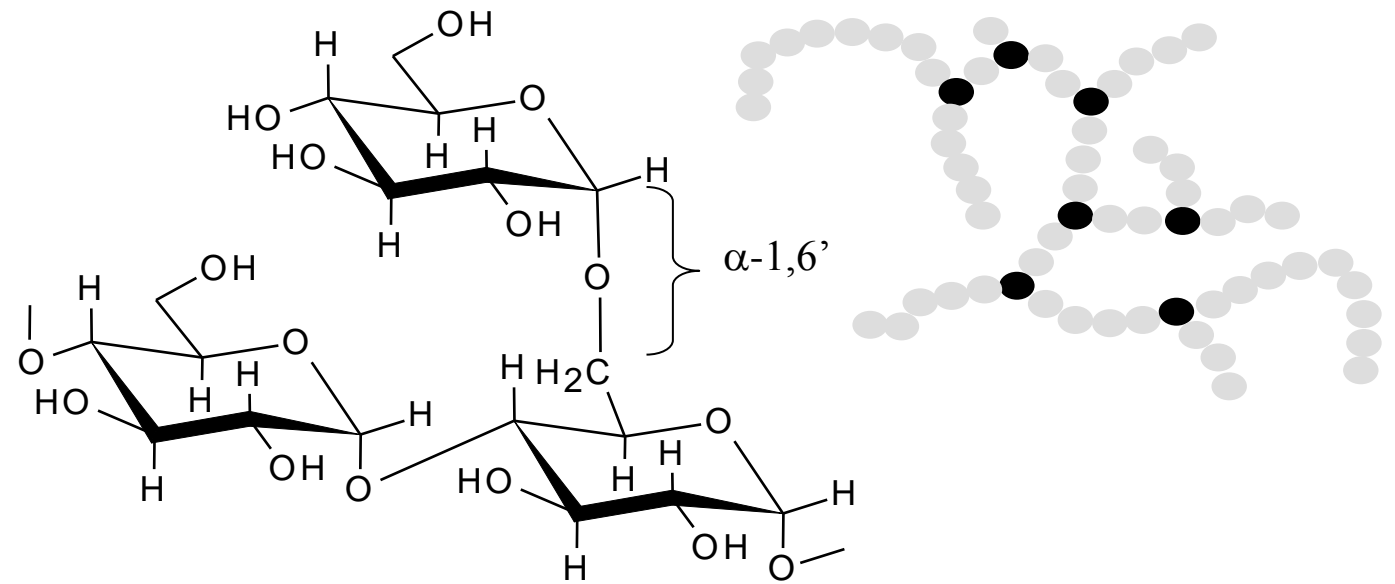
vízben nem oldódik, csiriz

3 - 4000 egység

amilopektin: 24-30 egység jut egy 1-6 elágazásra

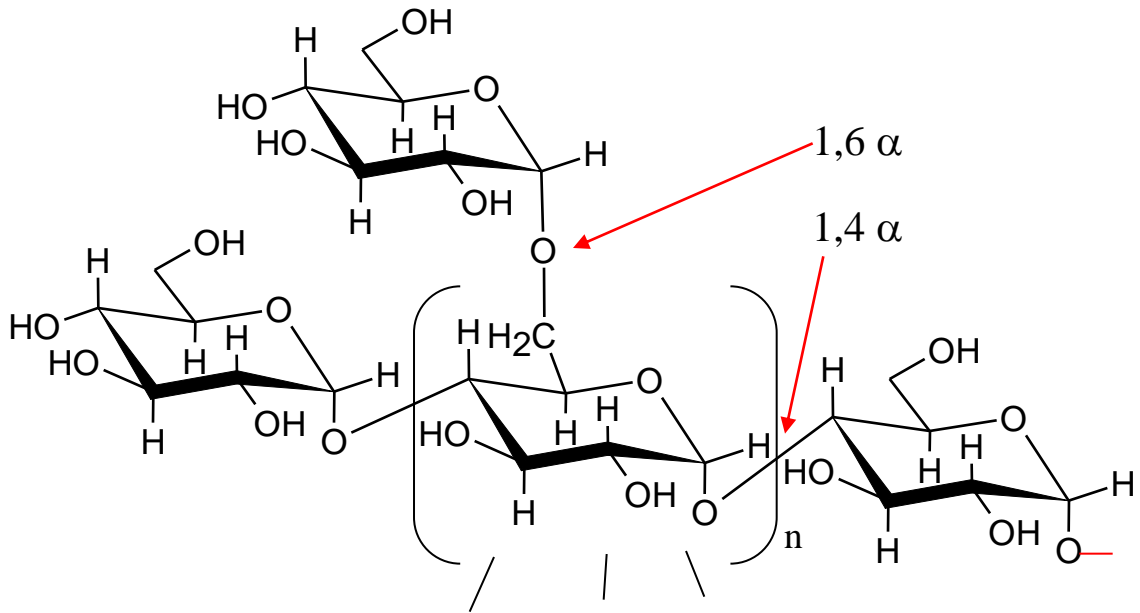

* Glikogén (állati sejtek): 8-12 egység jut egy 1-6 elágazásra (több elágazás, nagy mt, 4-12 millió)

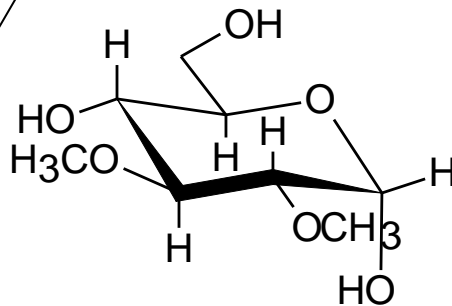
Májsejtekben glikogén granulák
[CNRI] Mikroszkópos felvétel.

Szerkezet meghatározás

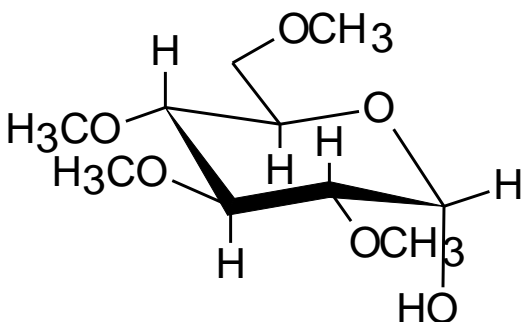

a. metilezés $(\text{CH}_3)_2\text{SO}_4, \text{NaOH}$

b. hidrolízis, HCl

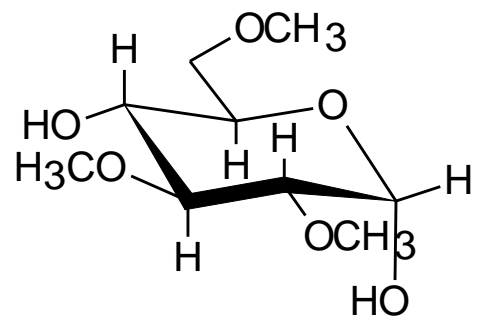

2,3-di-O-metil- α -D-glükóz (5%)

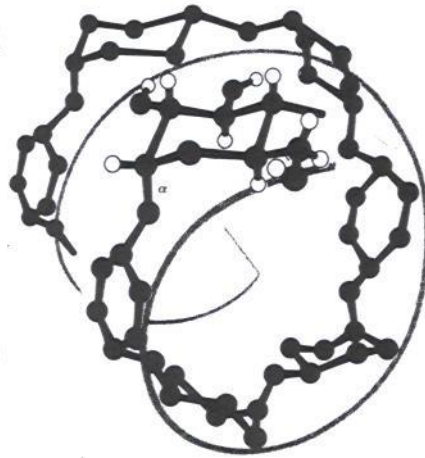
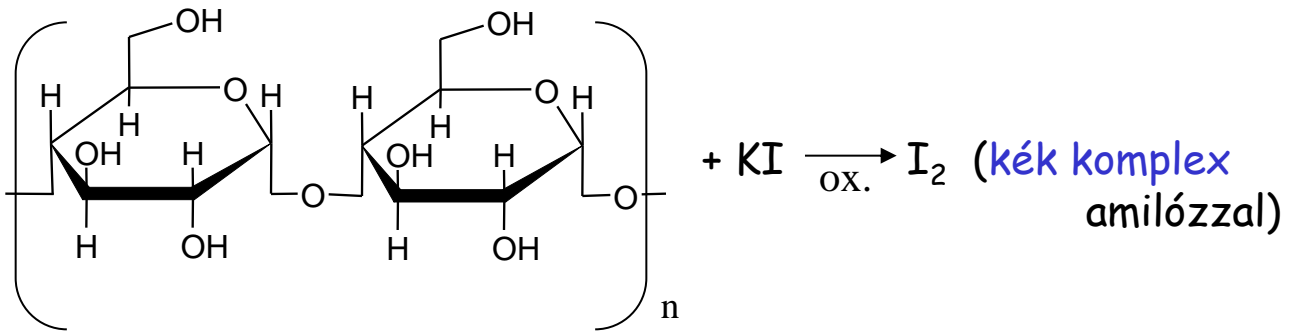
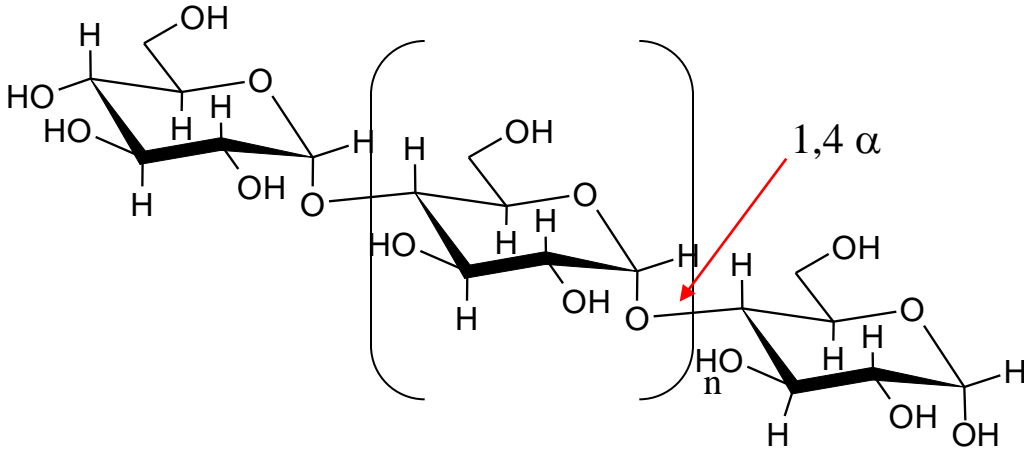
2,3,4,6-tetra-O-metil- α -D-glükóz (5%)

+

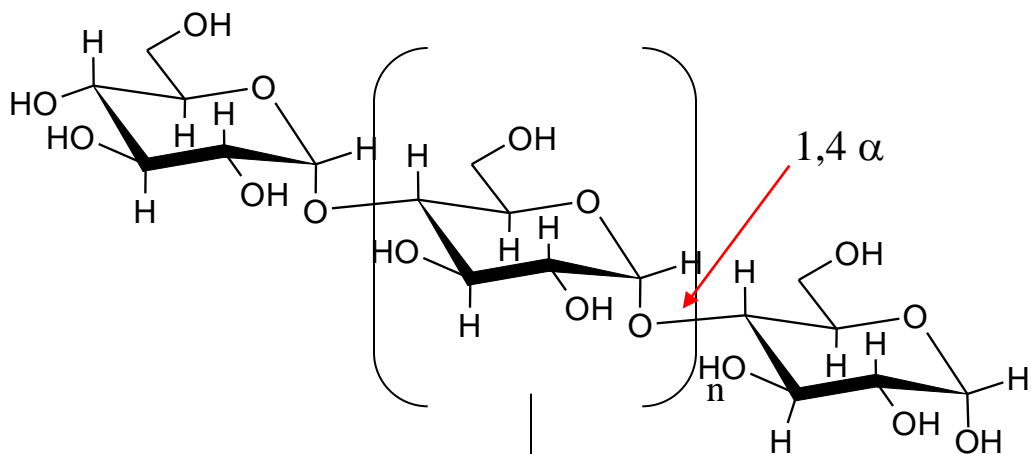
2,3,6-tri-O-metil- α -D-glükóz (90%)

AMILÓZ : homoglikán, egyenes lánc,
 α -glikozid (1-4) kötések
 4-O-(α -D- glükopiranozil)-D-glüköpiranoz
 vízben oldódik
 300 - 1000 egység

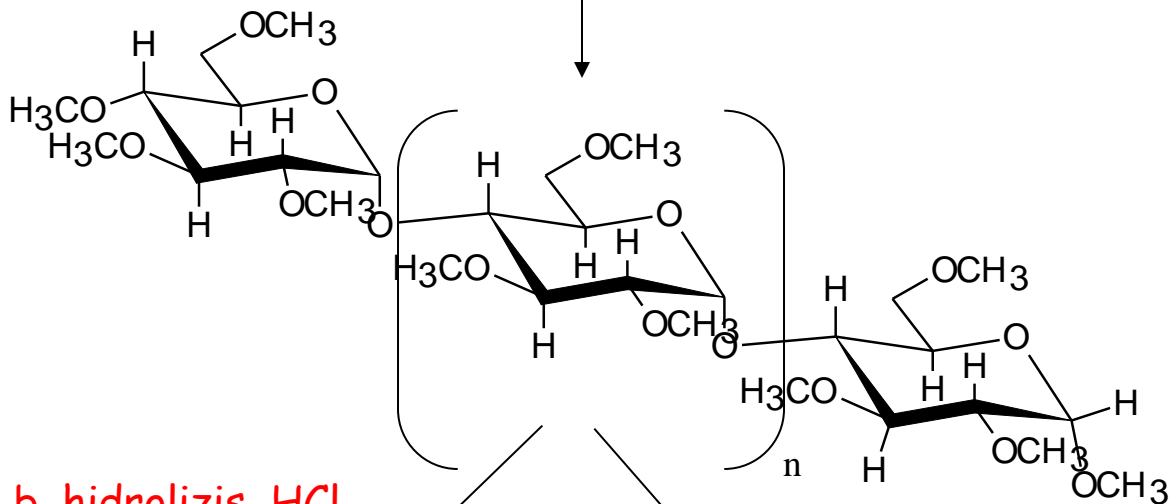

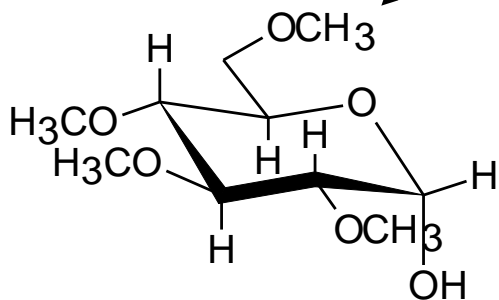
Szerkezet meghatározás

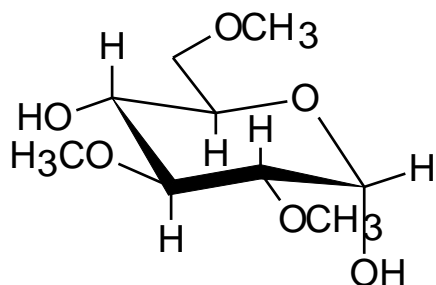
a. metilezés $(\text{CH}_3)_2\text{SO}_4$, NaOH

b. hidrolizis, HCl

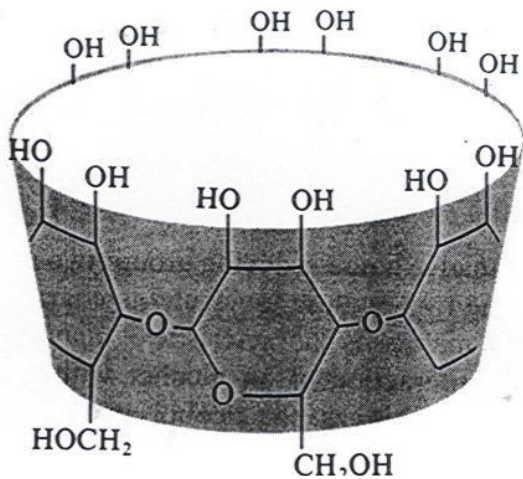
2,3,4,6-tetra-O-metil- α -D-glükóz
(0,2%, 500 monomer)

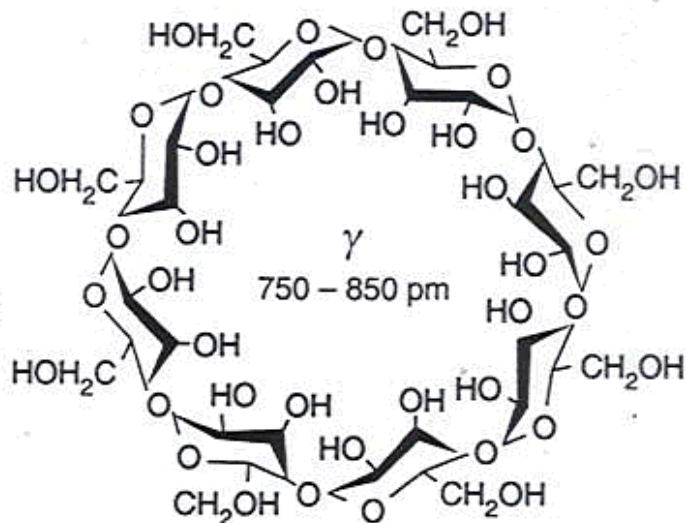
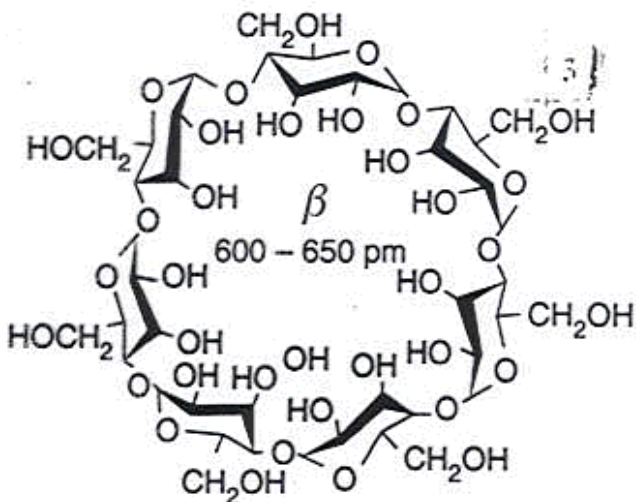
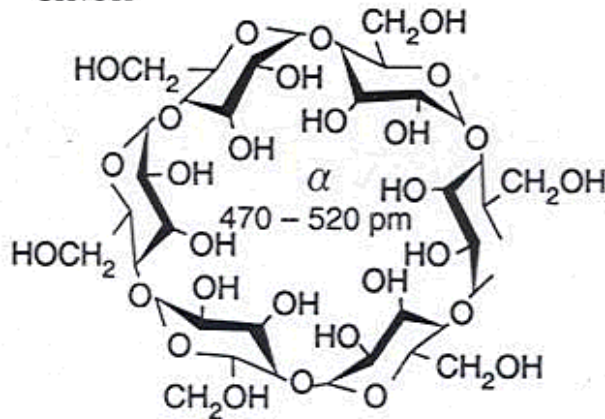
2,3,6-tri-O-metil- α -D-glükóz
(főtermék)

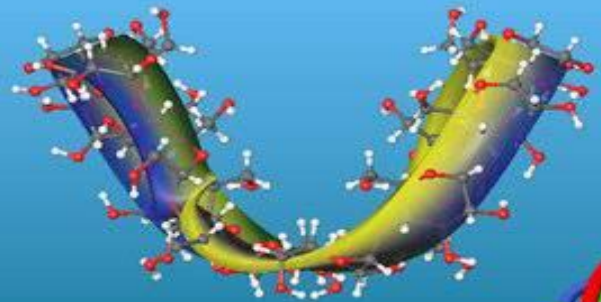
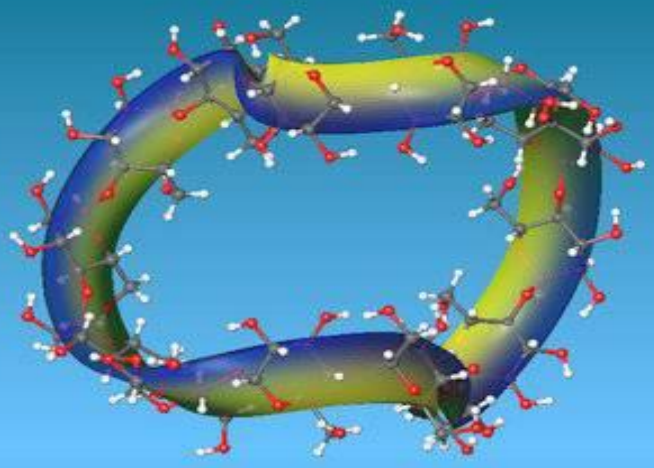
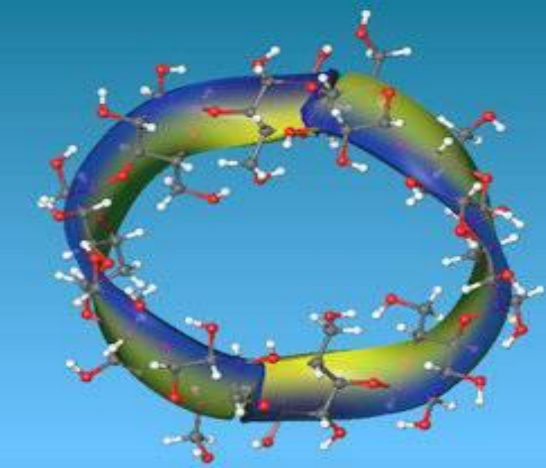
CIKLODEXTRINEK: homoglikán, makrociklus
 min. 6 D-(+)-GLÜKÓZ egység
 1,4- α -kötés

KEMÉNYÍTŐ $\xrightarrow[\text{Bacillus macerans}]{\text{amiláz}}$ CIKLODEXTRINEK

α -Ciklodextrin: $\varnothing$ 4,5 Å
 β -Ciklodextrin: $\varnothing$ 6,25 Å
 γ -Ciklodextrin: $\varnothing$ 7,0 Å

(S. Immel et al., 1999)

Nanotechnology

1 Nanometer = 10^{-9} meter = 10 Angstroms

Red Blood Cells
(7500 nm - 75,000 Å)

β-Cyclodextrin
(1.5 nm - 15 Å)

Insulin
(3.5 nm - 35 Å)

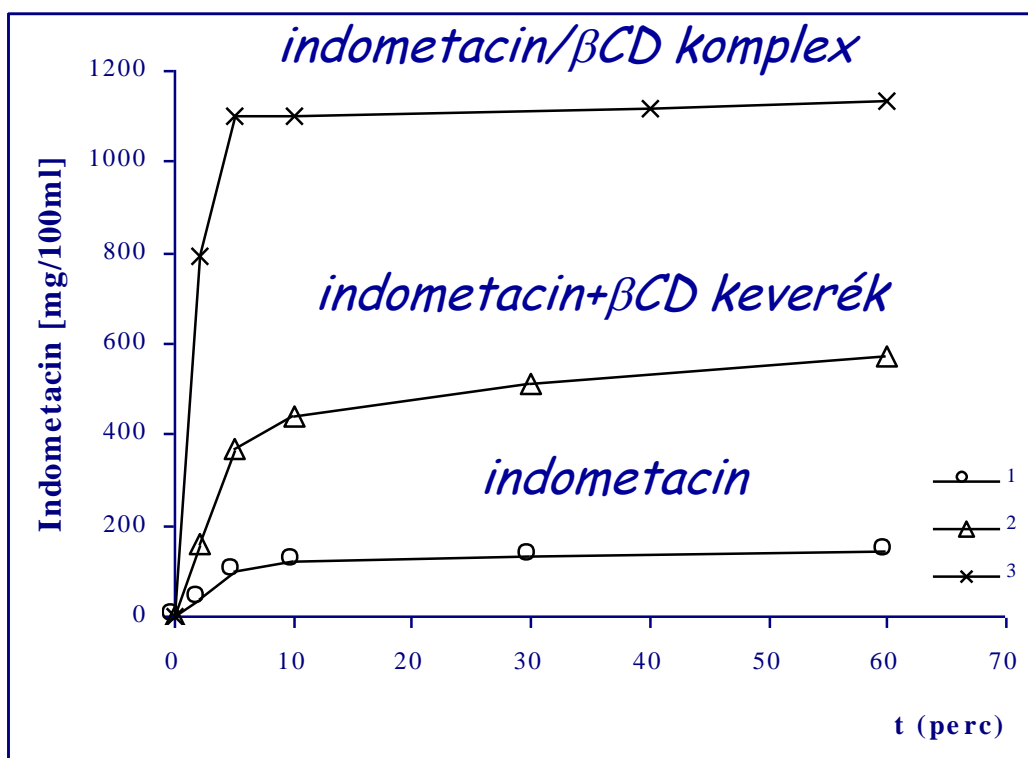
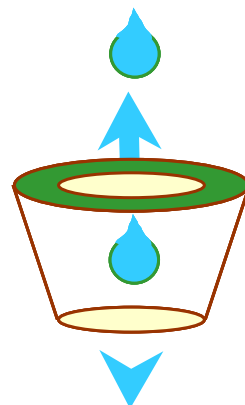
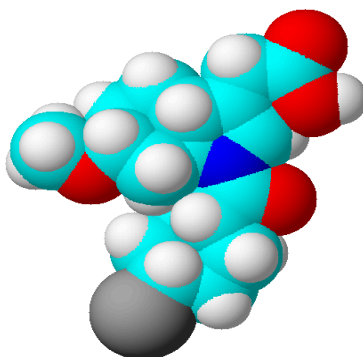
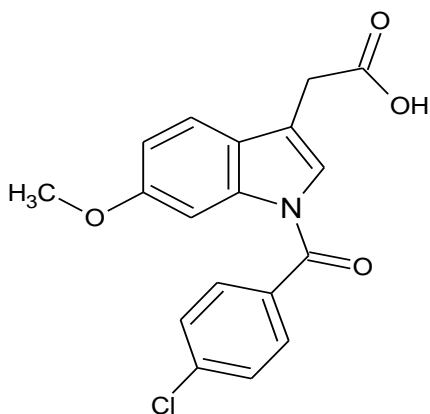
Lipoproteins
(7.5 nm - 75 Å)

Ciklodextrin komplexek

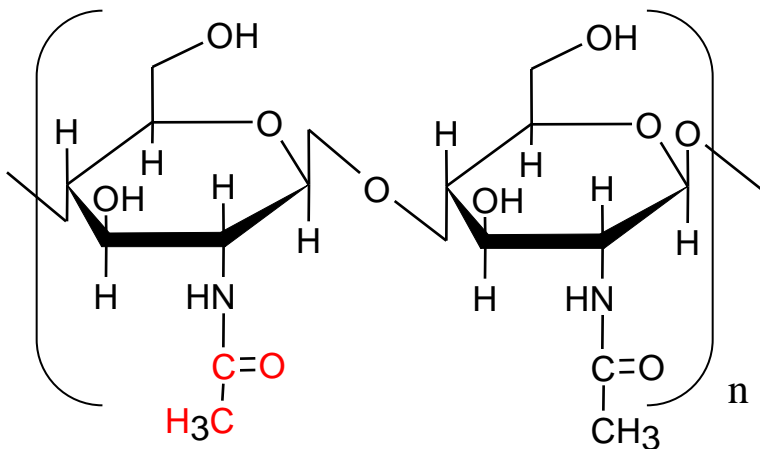
1. Aromavegyületek-ciklodextrin: narancs-/citromolaj porcukor.
2. Gyógyszeripar: pl. fokhagymaolaj-ciklodextrin komplex → koleszterinszint csökkentő.

Az indometacin oldódása pH 7 pufferben „Corpora non agunt nisi soluta” (Paracelsus)

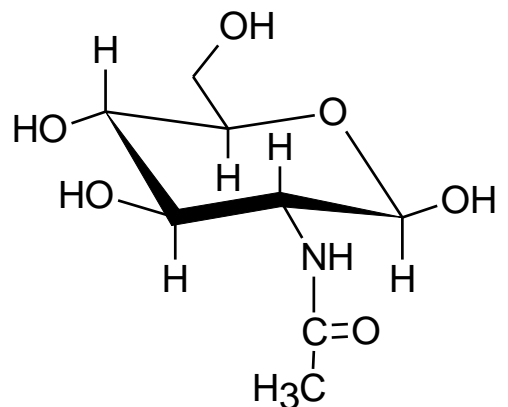
„a gyógyszerésznek oldatba kell vinni a sokszor oldhatatlannak látszó szilárd anyagot”

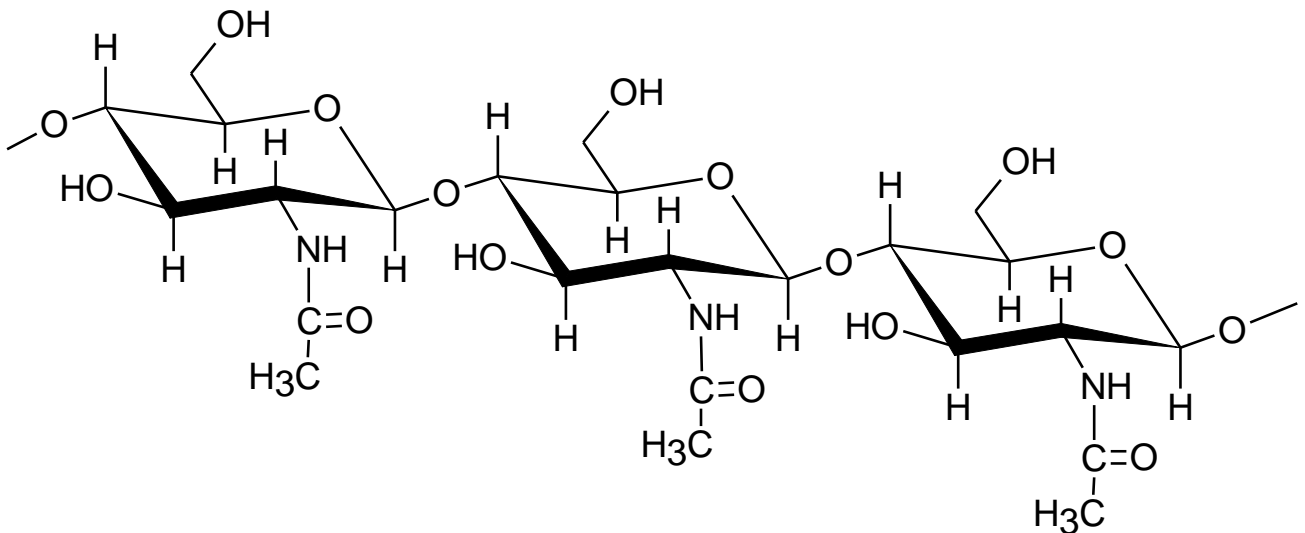
KITIN: homoglikán, egyenes lánc,
 β -glikozid (1-4) β -kötés
 4'-O- β -2-acetamido-2-dezoxi-D-glükopiranozid
 Funkció: CaCO_3 kristályok „befogadása”

N-acetil-glükózamin
 (1 $\rightarrow$ 4 β -kötés)

2-acetamido-2-dezoxi-
 -D-glükóz (monomer)

poli(1,4'-O- β -2-acetamido-2-dezoxi-D-glükopiranozid)

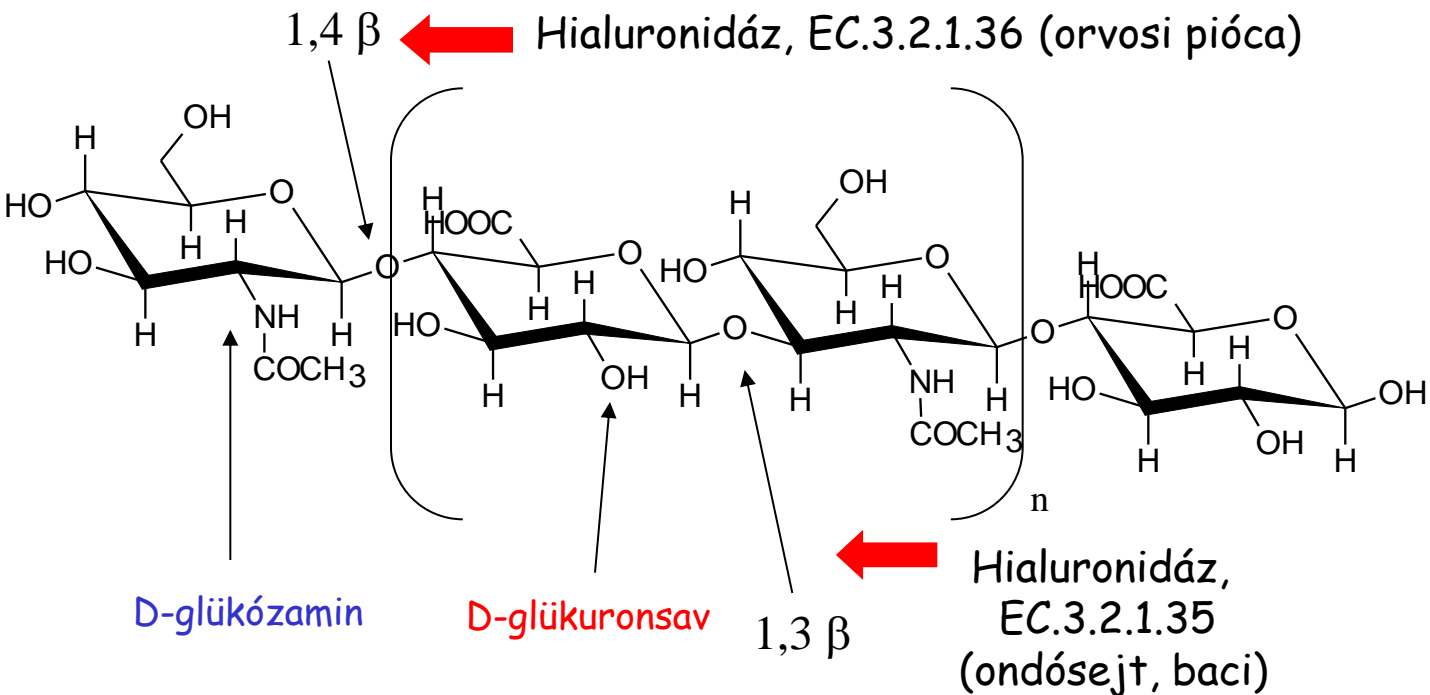
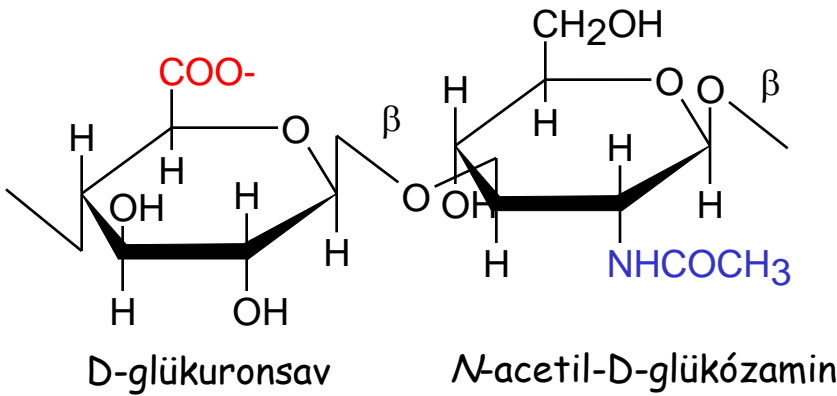
Heteroglikánok

HIALURONSAV egyenes lánc, heteroglikán.

Mt = 200 000 - 2 000 000

Összetétel: D-glükuronsav, N-acetil-D-glükózamin

Kötésrendszer: 1,4 β és 1,3 β glikozidos kötés,
karbonsavamid kötés

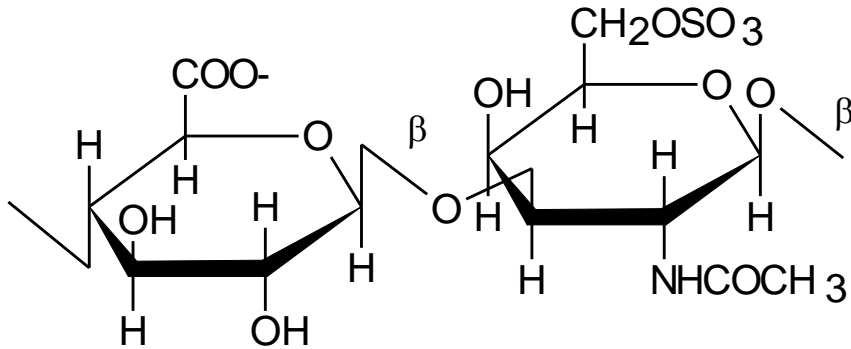

KONDROITIN (-SZULFÁT) (Chondros, porc, rög, görög)

Egyenes lánc, heteroglikán.

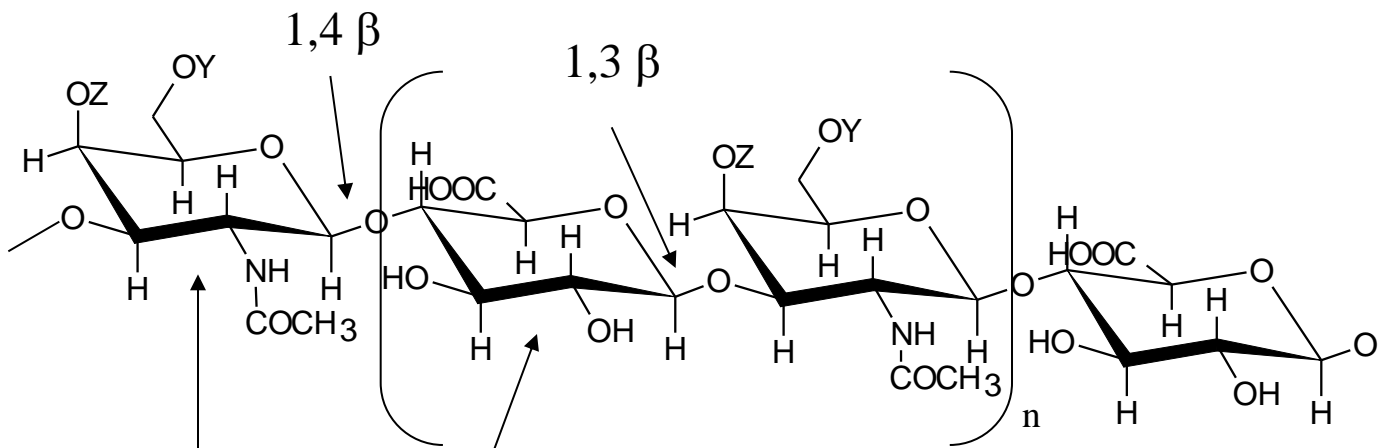
Összetétel: D-glükuronsav, N-acetil-D-galaktózamin, kénsav

Kötésrendszer: 1,4 β és 1,3 β glikozidos kötés,
savamid és szulfonsavészter kötés

D-glükuronsav

N-acetil-D-galaktózamin-6-szulfát

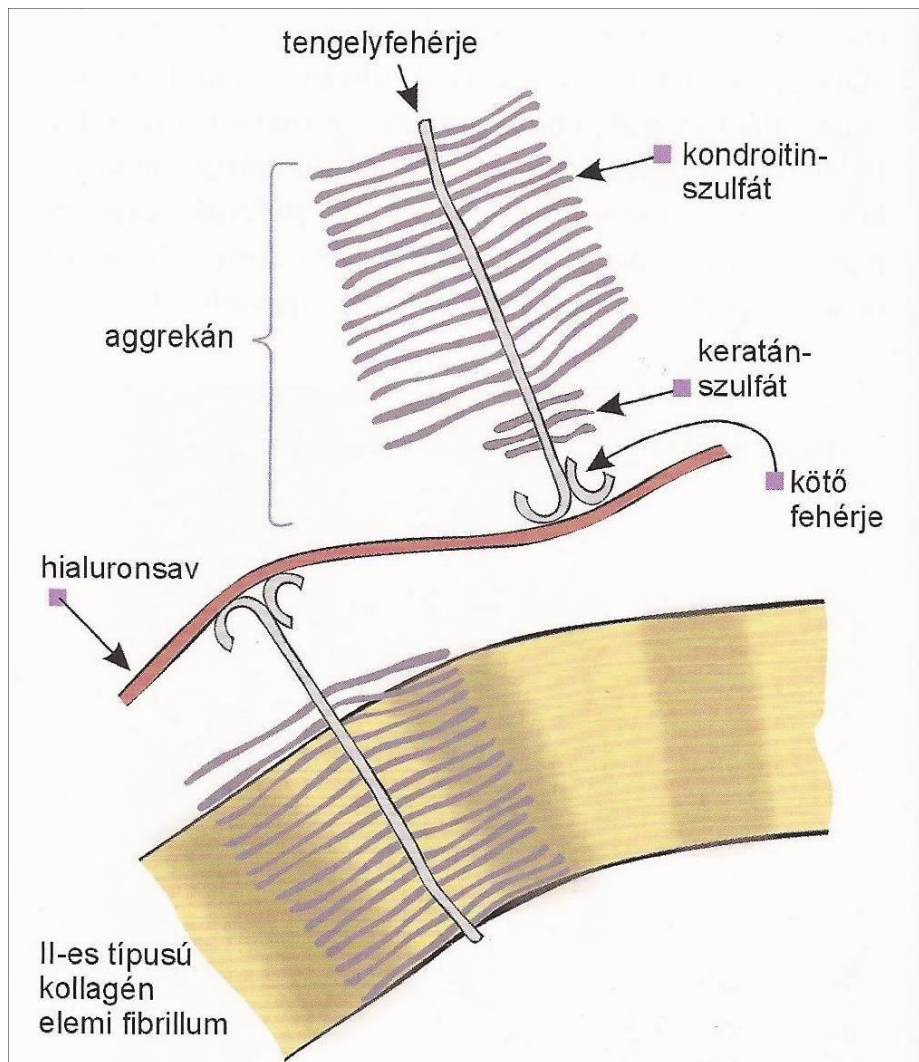

D-galaktózamin

D-glükuronsav

	Y	Z
Kondroitin	H	H
Kondroitin szulfát A	H	SO ₃ ⁻
Kondroitin szulfát C	SO ₃ ⁻	H

Proteinglikánok egyik fő komponense, nagy vízmegekötő képesség, gyulladásgátló

6-6. ábra

Proteoglikán-aggregátum és viszonya a kollagén elemi fibrillumhoz (II-es típusú kollagén). Az aggrekánmolekulák tengelyfehérjéjük révén hialuronsavlánchoz tapadnak (egy járulékos kötőfehérje közreműködésével), az aggrekán párhuzamos GAG láncai a kollagén fibrillumhoz társulnak, annak hossz tengelyének irányában.

forrás: Röhlich Pál-Szövettan, Semmelweis kiadó

HEPARIN ógörögből: ηπαρ (hepar),

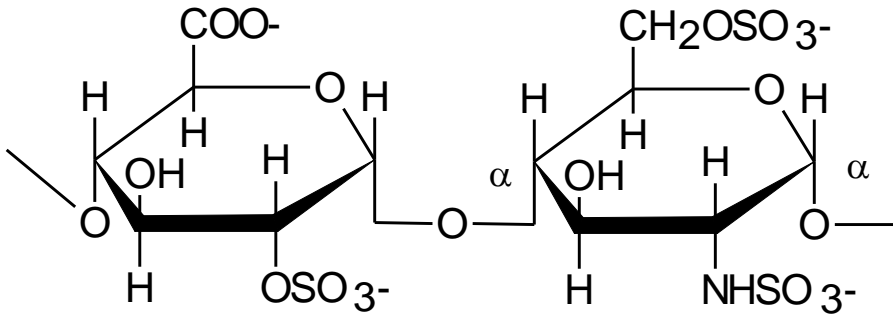
egyenes lánc, heteroglikán. Mt = 12- 16 000

Összetétel: D-glükuronsav, D-glükózamin, kénsav

Kötésrendszer: 1, 4 α és 1, 3 α glikozidos kötés,

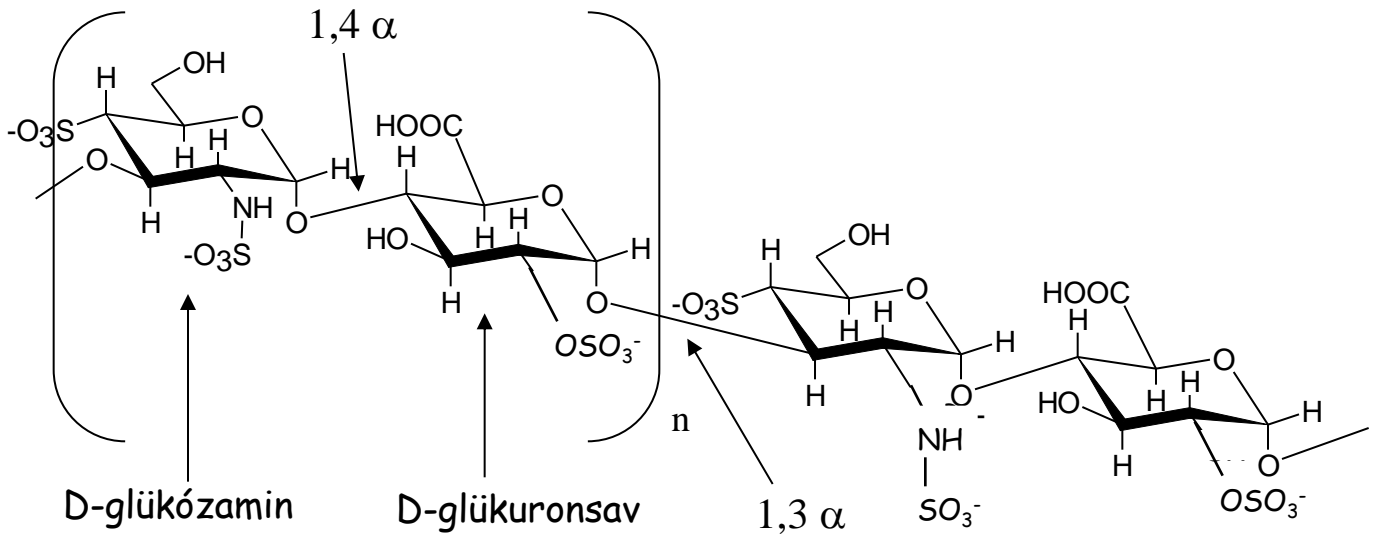
szulfonsavamid és szulfonsavészter kötés

Funkció: véralvadásgátló (trombin inaktiválása, 1916)

D-glükuronsav-
-2-szulfát

N-szulfo-D-glügózamin-
-6-szulfát

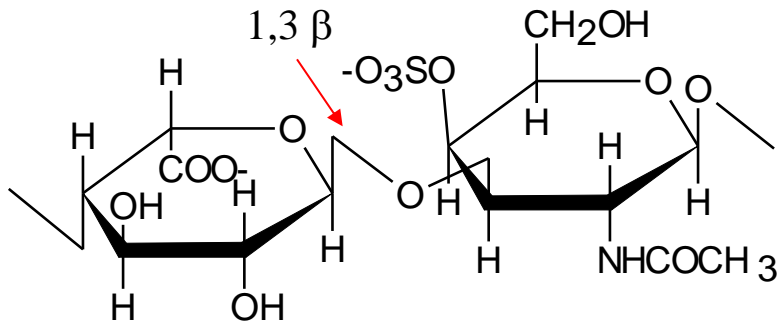
Heparináz I, II és III

DERMATÁN (SZULFÁT)

Egyenes lánc, heteroglikán.

Összetétel: L-lauronsav, N-acetil-D-galaktózamin, kénsav

Kötésrendszer: 1, 4 β és 1, 3 β glikozidos kötés,
szulfonsavamid és szulfonsavészter kötés

AGAR

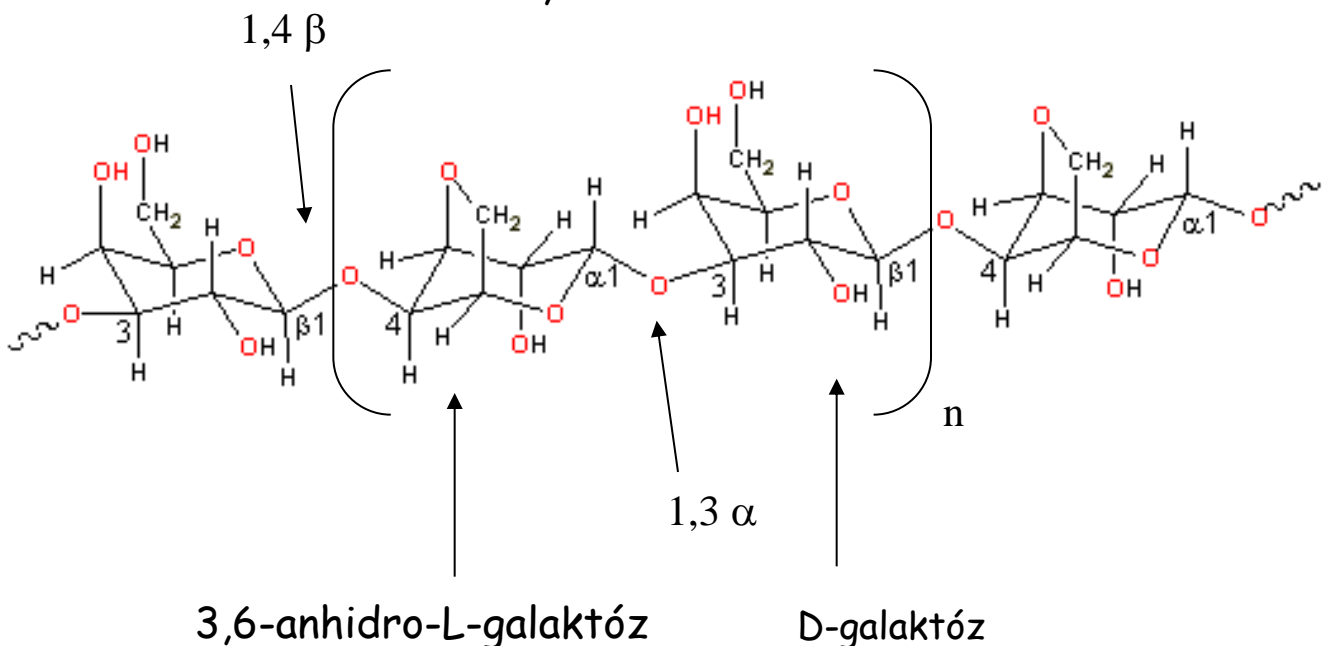
Vörösmoszatok, *Rhodophyta*

Poliszacharid keverék: agaróz (70%), agropéktin (30%).

egyenes lánc, heteroglikán, semleges.

AGARÓZ: D-galaktóz, 3,6-anhidro-L-galaktóz

Kötésrendszer: 1, 4 β és 1, 3 α glikozidos kötés,
3,6 éter kötés

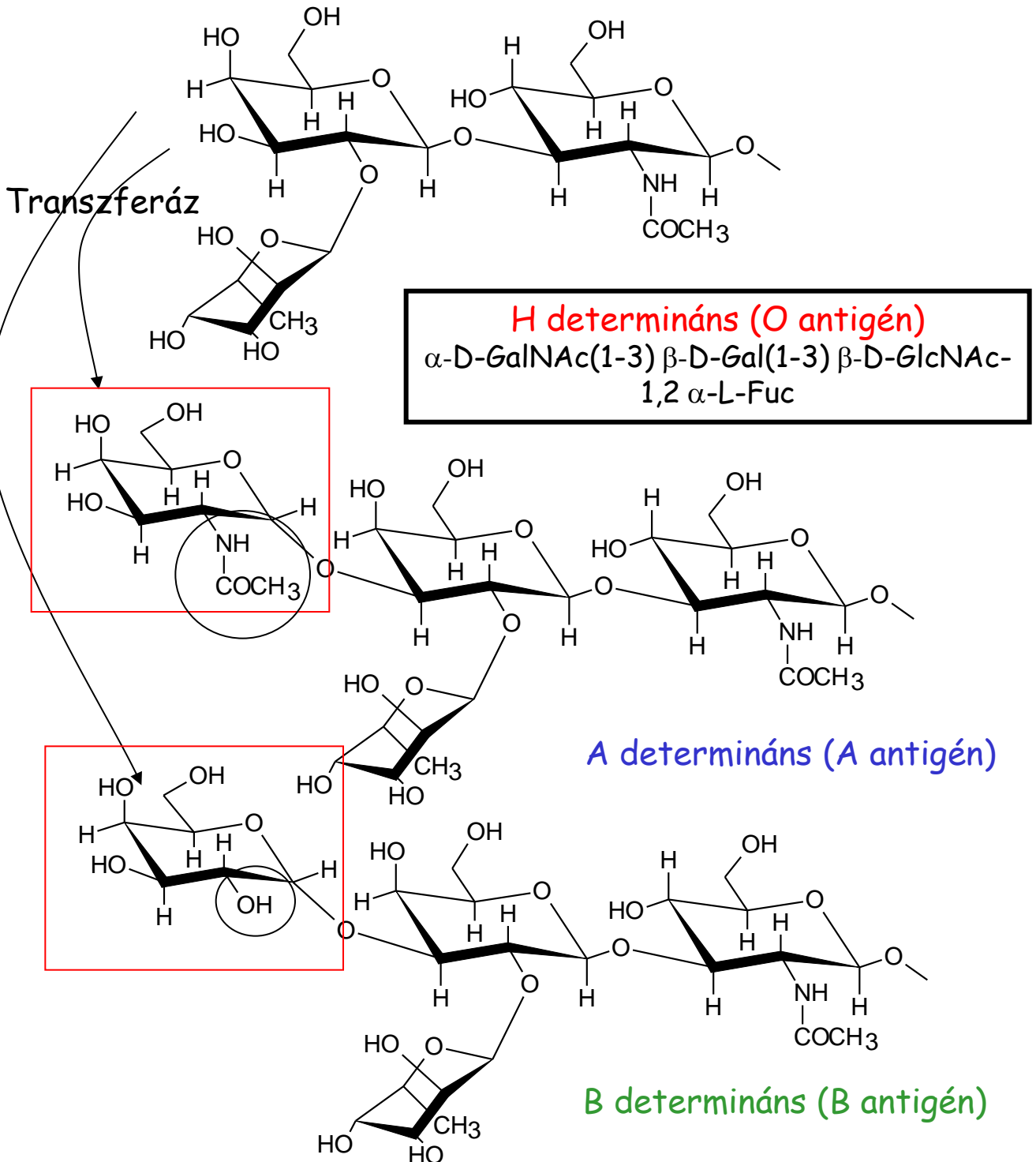

ABO antigének

Vörösvértetek felszínén, fehérjéhez, lipidhez kapcsolódó oligoszacharidok.
Elágazó lánc, heteroglikán, semleges.

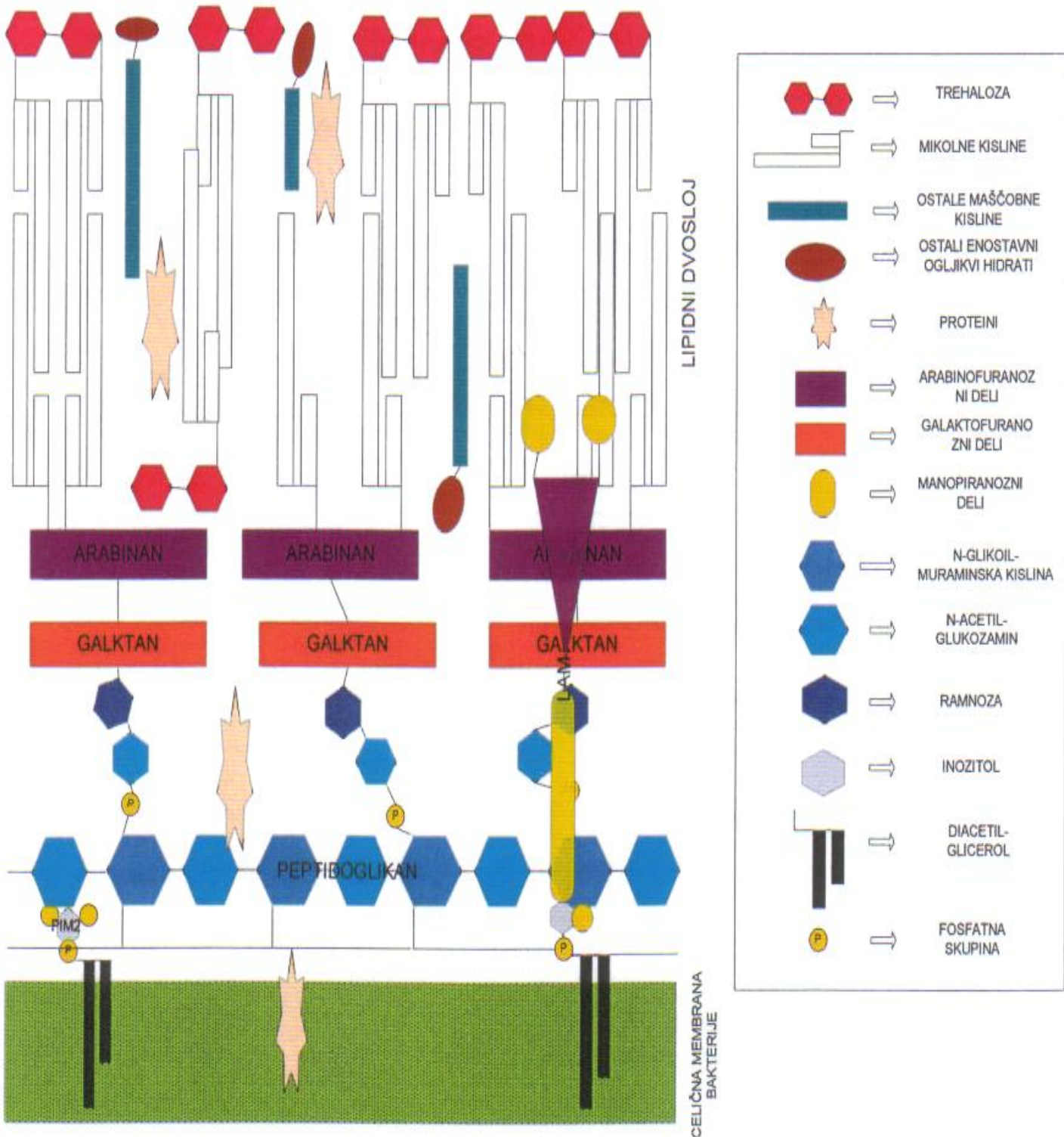
Összetétel: D-galaktóz (Gal), N-Ac-D-galaktózamin (GalNAc),
N-Ac-D-glükózamin (GlcNAc), L-fukóz (Fuc).

Kötésrendszer: 1, 3 α és 1, 3 β glikozidos kötés, savamid kötés

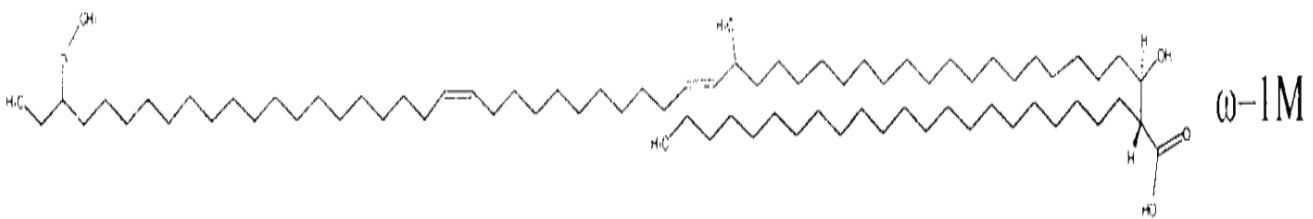
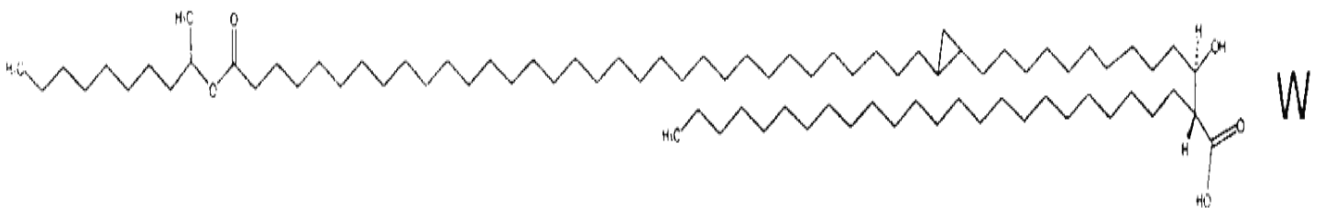
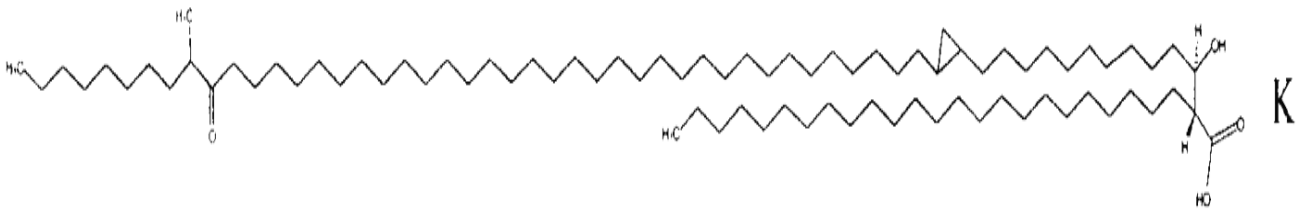
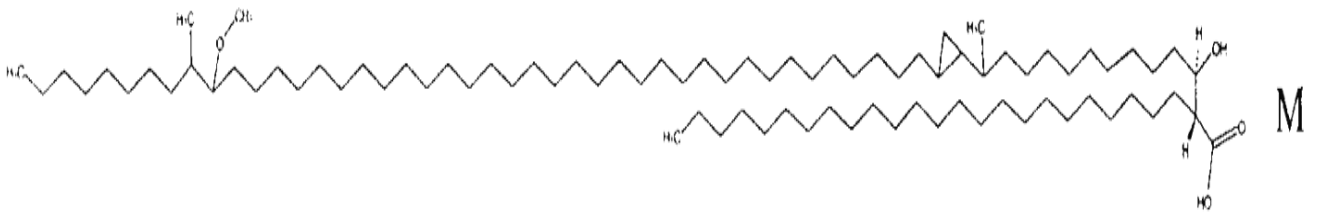
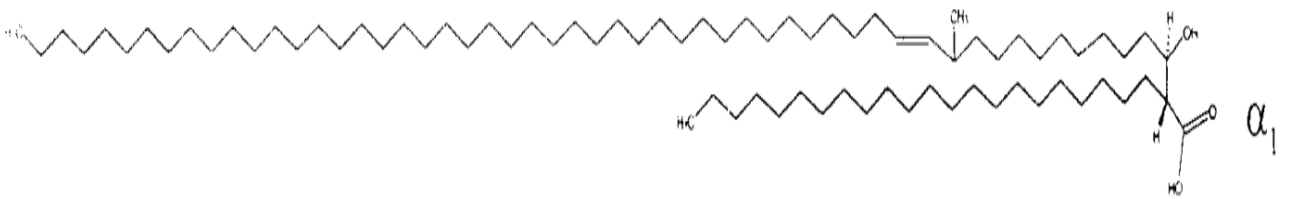
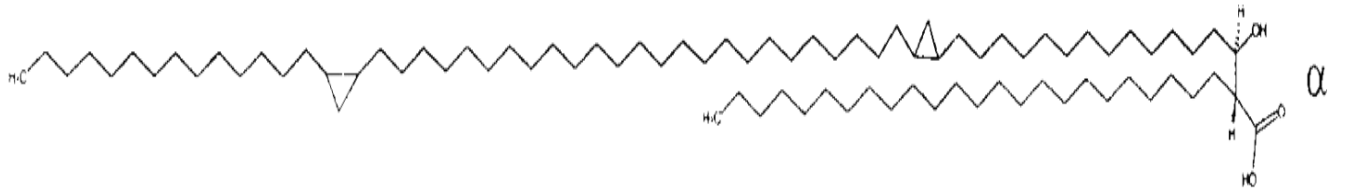

Egy példa

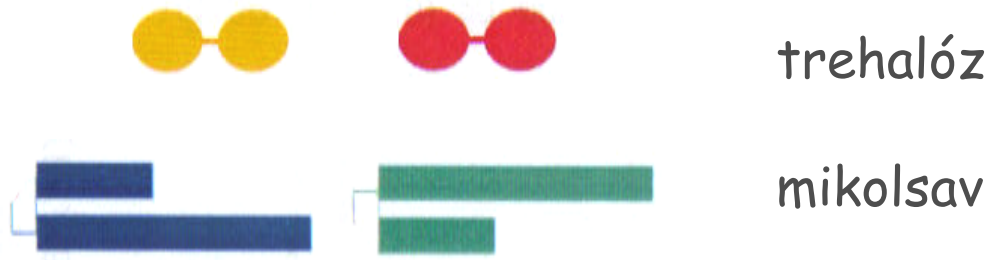
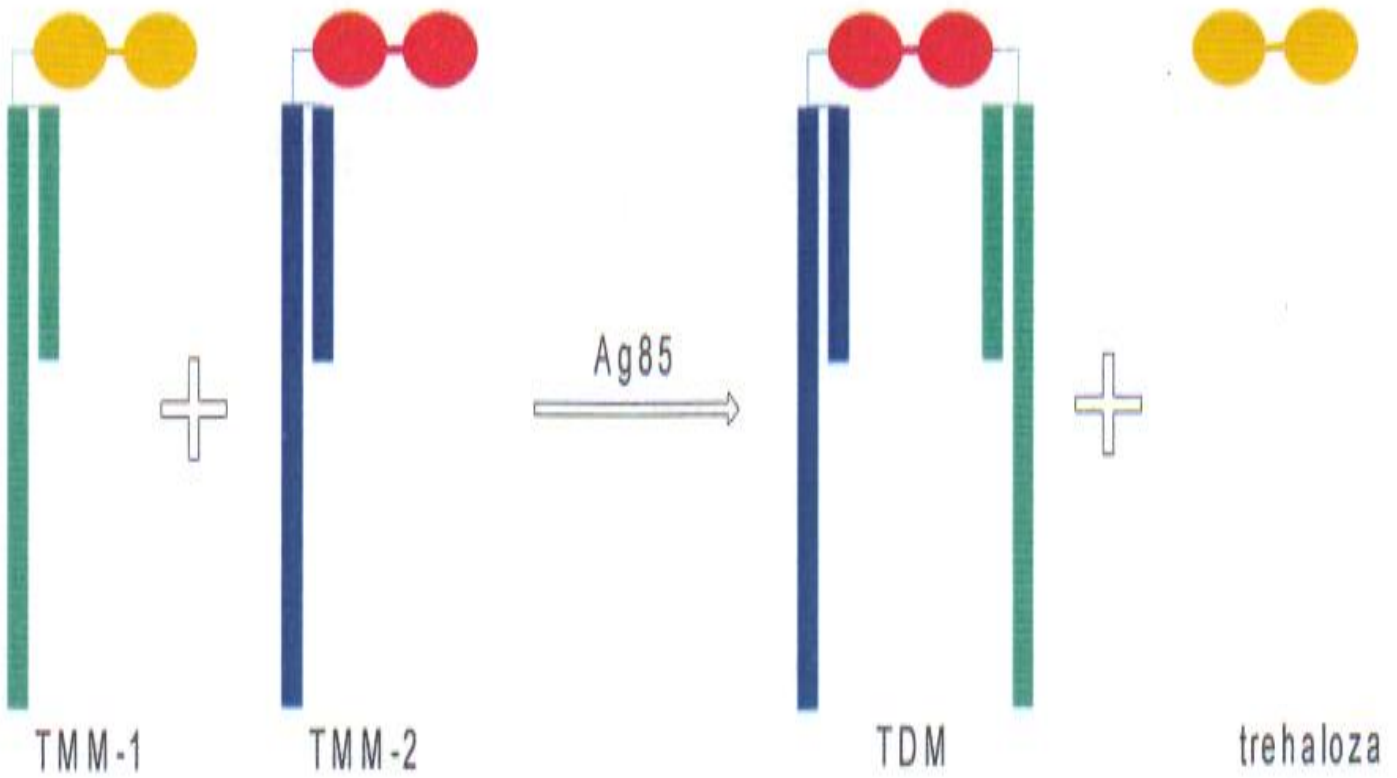
Mycobacterium sejtfal - vázlat

Mikolsavak

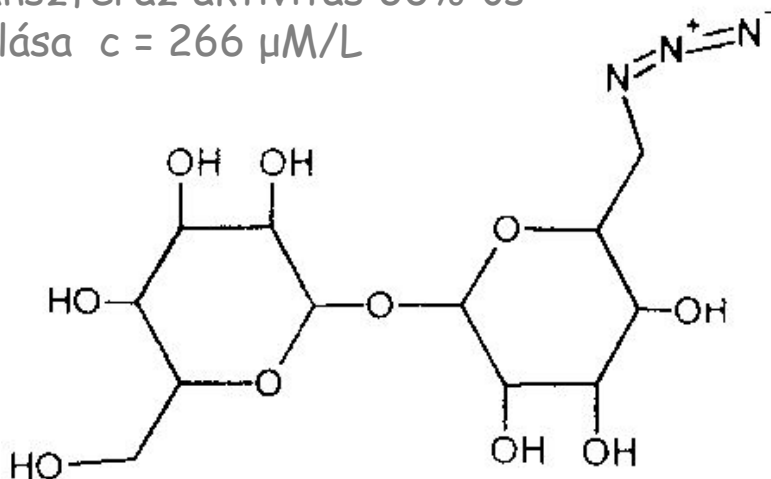

Dimikolsav trehalóz (TDM) észter enzimatis (Ag85) bioszintézise

Trehalóz alapú enzim (Ag85) inhibitorok

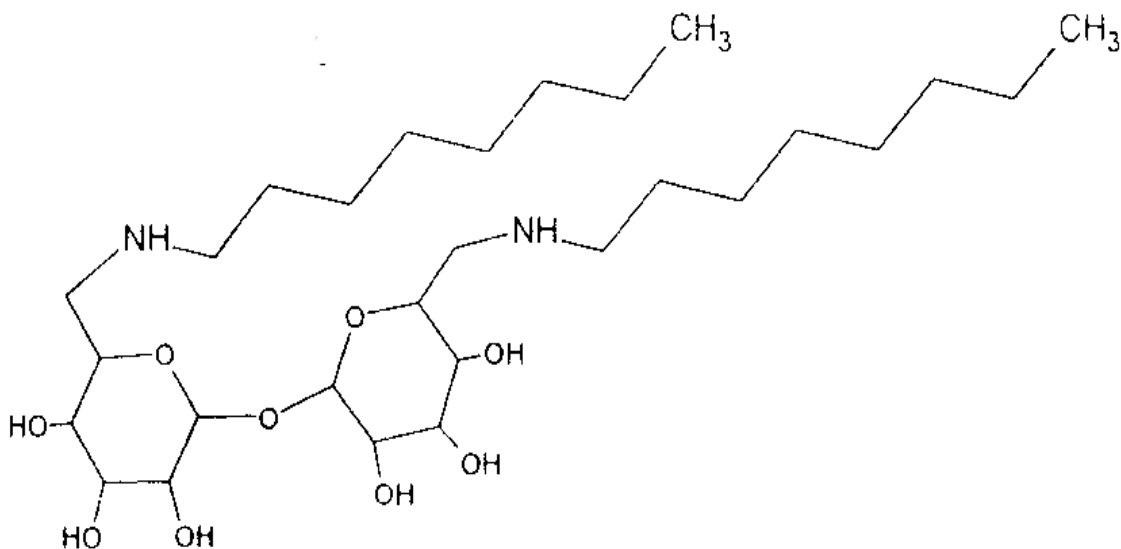
A mikoliltranszferáz aktivitás 60%-os gátlása $c = 266 \mu\text{M/L}$

J.T. Belisle *et al.*, *Science* **276**, 1420 (1997)

ADT

(6-azido-6'-deoxy- α - α' -trehalóz)

J.D. Rose *et al.*, *Carbohydrate Res.* **337**, 105 (2001)